၂

ရခိုင်ဒေသအတွင်းသို့ မွတ်ဆလင်များ ဝင်ရောက်လာခြင်းနှင့် နိုင်ငံရေးလှုပ်ရှားမှုအဆင့်ဆင့်

မြင့်သိန်း

(က) ရခိုင်ပြည်နယ်၏ ပထဝီအနေအထားနှင့်နောက်ခံသမိုင်း

မြန်မာနိုင်ငံ၏ ပြည်နယ်တစ်ခုဖြစ်သော ရခိုင်ပြည်နယ်သည် မြောက်လတ္တီတွဒ် ၁၇ံ-၁၅ဲနှင့် ၂၁ံ-၁၁ဲ၊ အရှေ့လောင်ဂျီတွဒ် ၉၂ံ-၁၁ဲနှင့် ၉၄ံ-၅၅ဲတို့အကြားတွင် တည်ရှိသည်။ ဧရိယာစတုရန်းမိုင်ပေါင်ကေး ၁၄၂၀၀ ရှိသည်။[၂] ၂၀၀၈ ခုနှစ် စာရင်းအရ လူဦးရေ သုံးသန်းနီးပါးရှိသည်ကို တွေ့ရသည်။[၃]

ဓညဝတီ(စစ်တွေခရိုင်)၊ ဒွါရဝတီ (သံတွဲခရိုင်)၊ ရမ္မာဝတီ (ကျောက်ဖြူခရိုင်)နှင့် မေဃဝတီ (မာန်အောင်ခရိုင်)၊ စသည့်ဝတီလေးရပ်နှင့် ပေါင်းစည်းအပ်သော ရခိုင်ပြည်နယ်တွင် ဓညဝတီခေတ်၊ ဝေသာလီခေတ်၊ လေးမြို့ခေတ်၊ မြောက်ဦးခေတ်ဟူ၍ ခေတ်လေးခေတ်ထွန်းကားခဲ့သည်။ ရခိုင်သမိုင်းမှတ်တမ်းများအရ ဓညဝတီခေတ်သည် ဘီစီ ၃၃၂၅ မှ အေဒီ ၃၂၇ အထိ ရှည်ကြာခဲ့သည်ဟုဆိုသည်။ အထောက်အထားအဖြစ် ဓညဝတီမြို့တော်ဟောင်း၏ မြို့ရိုးများ၊ နန်းရာများကို ယနေ့တိုင် တူးဖော်တွေ့ရှိရခြင်းက သက်သေပင်ဖြစ်သည်။ ဓညဝတီသည် ပထမဓညဝတီ၊ ဒုတိယဓညဝတီ၊ တတိယဓညဝတီဟူ၍ ထွန်းကားခဲ့ရာ ဘီစီ ၅၈၀ တွင် နန်းတက်သောစန္ဒသူရိယမင်းသည် တတိယဓညဝတီကို တည်ထောင်၍ မြို့တော်ကို တောင့်တင်းခိုင်မာအောင်ပြုလုပ်ပြီး သူရိယမင်းဆက်ကို တည်ထောင်ခဲ့သည်။ ဓညဝတီမြို့သည် အေဒီ ၃၂၇ အထိ မြို့တော်အဖြစ် ဆက်လက်တည်ရှိခဲ့ရာ နောက်ဆုံးမင်းမှာ သူရိယကေတုဖြစ်သည်။ ၎င်းလက်ထက်တွင် ဝေသာလီအရပ်သို့ ပြောင်းရွှေ့ခဲ့သည်။[၄] ရခိုင်ရာဇဝင်အရ ဝေသာလီသည် အေဒီ ၉၅၇တွင် ရှမ်းတို့ ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်သဖြင့် ပျက်စီးသည်ဟုဆိုသည်။[၅] ဝေသာလီမြို့တော်ဟောင်းနေရာသည် ယခုတိုင်ရှိနေပြီး ရှေးဟောင်းသုတေသနမှ တူးဖော်သုတေသနပြုနေသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။[၆]

ဝေသာလီအပျက်တွင် ငမင်ငတုံခေါင်းဆောင်သော သက်လူမျိုးတို့ အင်အားကြီးထွားလာပြီး အေဒီ ၇၉၄တွင် နန်းတက်သည်။ မြို့တော်ကိုလည်း ဝေသာလီမှ စမ္ပဝက်သို့ပြောင်းရွှေ့ခဲ့ပြီး နောင်အခါ လေးမြို့ခေတ်ဟု ထင်ရှားလာမည့် ခေတ်တခေတ်ကို စတင်ခဲ့သည်။ လေးမြို့ခေတ်တွင် စမ္ပဝတီမြို့မှ ပရိန်မြို့၊ ခြိတ်မြို့၊ တောင်ငူနေရဥ္စရာ၊ လောင်းကြက်မြို့များသို့ အဆင့်ဆင့်ပြောင်းလဲ နန်းစိုက်ခဲ့ကြသည်။ လောင်းကြက်တွင် နောက်ဆုံးမင်းမှာ အေဒီ ၁၄၀၄တွင် နန်းစံသည့် မင်းစောမွန်ဖြစ်သည်။ မင်းစောမွန်နန်းတက်ပြီး (၂)နှစ်အကြာတွင် အင်းဝရန်စစ်ကြောင့် ထွက်ပြေးပုန်းအောင်းနေခဲ့ရသည်။ အေဒီ ၁၄၃၀တွင် မင်းစောမွန်သည် ပြန်လည်သိမ်းယူခဲ့သည်။ သို့သော် မင်းစောမွန်သည် စစ်ဘေးစစ်ဒဏ် မကြာခဏကျရောက်သည့် လောင်းကြက်မြို့တော်ကို စွန့်လွှတ်ကာ မြောက်ဦးမြို့တော်ကို ထိုနှစ်မှာပင် ပြောင်းရွှေ့တည်ထောင်ခဲ့သည်။[၇]

ခေတ်ဦးရခိုင်တွင် တည်ထောင်ခဲ့သော ဓညဝတီ၊ ဝေသာလီ၊ လေးမြို့ခေတ်များတွင် ကိုးကွယ်သောဘာသာမှာ ဟိန္ဒူဘာသာနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာတို့ဖြစ်သည်ကို တွေ့ရသည်။ ဗုဒ္ဓဘာသာထွန်းကားမှုကို ဒုတိယဓညဝတီနိုင်ငံတည်ထောင်ပြီး

၁။ ညွှန်ကြားရေးမှူး၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ ယဉ်ကျေးမှုဝန်ကြီးဌာန

၂။ Thin Kyi, Arakanese Capital A Prelinnnary Survey of the Geographical Sitting" *JBRS.*Vol. L III Pag II.Rangoon, 1970 ,P-1-13

၃။ လူဝင်မှုကြီးကြပ်ရေး၊ ရခိုင်ပြည်နယ်၊ ၂၀၀၈

၄။ ပြည်နယ်ဖြစ်စဉ်၊ စာ ၇၀-၇၁

၅။ Arakan Palace. P 488

၆။ အောင်သော်၊ ‘ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်းတူးဖော်မှု’ တက္ကသိုလ် ပညာပဒေသာစာစောင် အတွဲ၁၊ အပိုင်း ၂၊ တက္ကသိုလ်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန် စာ ၂၉၁

ရှိခဲ့ရာ ထိုကျွန်များကို လယ်ယာလုပ်ငန်းတွင်လည်းကောင်း၊ လက်မှုလုပ်ငန်းများတွင်လည်းကောင်း၊ အမှုထမ်းအဖြစ်လည်းကောင်း၊ အသုံးပြုခြင်းဖြင့် ရခိုင်ဒေသသို့ မွတ်ဆလင်အချို့ စတင်ရောက်ရှိလာခဲ့သည်ဟုဆိုသည်။[၁၂] ရခိုင်သို့ရောက်ရှိလာသည့် မွတ်ဆလင်များသည် စစ်အတွင်း ရခိုင်နှင့်ဗမာများ ဖမ်းလာသည့်ကျွန်များက ဆင်းသက်လာသူများ ဖြစ်သည်ဟုဆိုသည်။[၁၃]

(ဂ) ဗြိတိသျှကိုလိုနီခေတ် ဘင်္ဂါလီမွတ်ဆလင် အများအပြား ဝင်ရောက်လာခြင်း

၁၇၈၅ ခုနှစ်တွင် ဗဒုံမင်းက ရခိုင်ပဒေသရာဇ်နယ်ကို သိမ်းပိုက်ပြီးနောက် အင်္ဂလိပ်တို့ သိမ်းပိုက်ထားသော ဘင်္ဂါလီနယ်နှင့် ဆက်စပ်လာရာ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာဆက်ဆံရေးမှာ တင်းမာမှုဖြစ်လာသည်။ ၁၈၂၄ တွင် ရှင်မဖြူကျွန်းကို အကြောင်းပြု၍ အင်္ဂလိပ်-မြန်မာ ပထမစစ်ဖြစ်ပွားခဲ့ရသော ရန္တပိုစာချုပ်ဖြင့် စစ်ရပ်စဲခဲ့ရသည်။[၁၄] ထိုစာချုပ်အရ ရခိုင်နှင့် တနင်္သာရီသည် အင်္ဂလိပ်တို့လက်အောက်သို့ ရောက်သွားရာ ရခိုင်သည် အင်္ဂလိပ်တို့ သိမ်းပိုက်ထားပြီးဖြစ်သော ဘင်္ဂလားနယ်များနှင့်တပေါင်းတည်း တည်ရှိလာခဲ့သည်။ ရခိုင်ကို အင်္ဂလိပ်တို့သိမ်းပြီးနောက် ပထမပိုင်းတွင် စီးပွားရေးအရ အကျိုးအမြတ်မရှိသဖြင့် ဘင်္ဂလားဘုရင်ခံ၏ အုပ်ချုပ်မှုအောက်တွင်ထားခဲ့သည်။ မောင်တောမြို့နယ်၊ ဘူးသီးတောင်မြို့နယ်တို့သည် ကျယ်ပြန့်၍ မြေသြဇာကောင်းသည့် မြစ်ဝှမ်းလွင်ပြင်ကို ပိုင်ဆိုင်ထားရာ မောင်းတောမြို့နယ် တစ်ခုတည်းမှာပင် စိုက်ပျိုးနိုင်သောမြေဧက (၈၀၀၀)ကျော်ရှိခဲ့သည်။ ထိုစဉ်က လူဦးရေမှာ ၆၅၄၈၇ ဦးရှိပြီး တိုင်းရင်းသားများဖြစ်သော ရခိုင်၊ သက်၊ ဒိုင်းနက်၊ မြို၊ ခမွီးတို့ နေထိုင်သောကျေးရွာပေါင်း (၁၇၂)ရွာရှိခဲ့သည်။ ၎င်းတို့၏စီးပွားရေးပုံစံသည် ဝမ်းစာစီးပွားရေးစနစ်မှာပင် တည်ရှိခဲ့သည်။

၁၈၃၉ ခုနှစ်တွင် မြေရိုင်းများ တိုးချဲ့လုပ်ကိုင်နိုင်ရေးအတွက် ရခိုင်ပြည်နယ် ဂရံကြီးဥပဒေတစ်ရပ်ထုတ်ပြန်ခဲ့ရာ ထိုဥပဒေအရချမှတ်ထားသည့် နယ်မြေအမြောက်အများ ပေါ်ထွက်လာခဲ့သည်။ မြေပိုင်ရှင်များအနေဖြင့် မြေအများအပြား ပိုင်ဆိုင်လာသဖြင့် အလုပ်သမား အများအပြားလိုအပ်လာရာ စူးအက်တူးမြောင်းဖောက်လုပ်ပြီးနောက် ဆန်စပါးလုပ်ငန်းတိုးတက်လာရာ အုပ်ချုပ်သူအင်္ဂလိပ် ကိုလိုနီအစိုးရအနေဖြင့် ပတ်တာဂရံစံနစ် (ဂရံကြီးစံနစ်)ဖြင့် တိုင်းရင်းသားနှင့် နိုင်ငံခြားသား အရင်းရှင်များအား မြေလွတ်မြေရိုင်းများ တိုးချဲ့လုပ်ကိုင်ခွင့် ပေးခဲ့သည့်အပြင် သုံးနှစ်အတွင်း အစိုးရသို့ မြေခွန်ပေးရန်မလိုကြောင်း သတ်မှတ်ပေးခဲ့သဖြင့် တိုင်းရင်းသားနှင့် နိုင်ငံခြားသားအရင်းရှင်များသည် မြေဧက ၃၀၀၀အထိ တိုးချဲ့စိုက်ပျိုးလာခဲ့သည်။ ထို့ကြောင့် အင်္ဂလိပ်ပိုင်နက်ဖြစ်သော ဘင်္ဂလားမှ စစ်တကောင်း မွတ်ဆလင်နှင့် ဘင်္ဂါလီများသည် ဗြိတိသျှတို့၏ စီးပွားရေးမူဝါဒအရ လယ်ယာလုပ်ငန်တိုးတက် လုပ်ကိုင်ရန်ရခိုင်ဒေသအတွင်းသို့ အလုံးအရင်းဖြင့် ဝင်ရောက်လာခဲ့သည်။[၁၅]

ယခင်က လူနည်းစုမျှသာနေထိုင်သောစစ်တွေခရိုင်တွင် နောက်ပိုင်း၌ အများအပြား တိုးလာသည်ကို တွေ့ရသည်။ ၁၈၇၂ ခုနှစ် သန်းခေါင်စာရင်းအရ စစ်တွေခရိုင်တွင် မွတ်ဆလင်ဦးရေ (၅၈၂၃၅)ရှိရာ ၁၉၀၁ ခုနှစ်

၁၁။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ် (ဒု)တွဲ၊ ၁၉၃၁

၁၂။ Maurice Collis, The Land of the Great Image, Faber and Feber Ltd, London, P. 107

၁၃။ Smart, Report on the Revision Settlement Operations in the Akyab district 1913-1917, Rangoon, Govt.Press, 1918, P 15

၁၄။ နတ်မောက်ဘုန်းကျော်၊ အင်္ဂလိပ်မြန်မာစစ်သမိုင်း၊(တတိယအကြိမ်)၊ စာပေလောကပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၉၉၊ စာ ၁၂၉

၁၅။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ သမိုင်းပြုစုရေးအဖွဲ့၊ မောင်တောမြို့နယ်ပြည်သူ့ကောင်စီ။ ၁၉၈၁၊ စာ ၂၅

သာ ရှိခဲ့ရာ ၂၀၀၉ခုနှစ်တွင် မွတ်ဆလင်ဦးရေ (၂၈၀၀၀၀၀)ကျော်ရှိလာပြီး ရခိုင်လူဦးရေမှာ ၅၁၀၀၀ကျော်သာရှိသည်ကို တွေ့ရသည်။[၂၃]

ထိုသို့ ဘင်္ဂါနယ်မှ မွတ်ဆလင်များ နှစ်စဉ်တိုးလာရခြင်းသည် ဒေသခံရခိုင်တို့အတွက် နောင်ကာလတွင် အန္တရာယ်ဖြစ်လာစေနိုင်သည်ဟု ဗြိတိသျှအာဏာပိုင်တို့က ယခင်ကပင် သတိပေးခဲ့သည်ကိုတွေ့ရသည်။ ၁၉၃၉ခုနှစ်တွင် စုံစမ်းရေးကော်မရှင်ဖွဲ့ကာ စုံစမ်းခဲ့ပြီး ထိုကော်မရှင်တွင် မင်းကြီးမစ္စတာဂျိမ်းအက်စ်တာက ဥက္ကဋ္ဌအဖြစ် ဆောင်ရွက်၍ ဦးတင်ထွန်းနှင့် မစ္စတာဒေဆိုင်း (ရန်ကုန်တက္ကသိုလ်)တို့ အဖွဲ့ဝင်များအဖြစ် ပါဝင်ခဲ့ကြသည်။ ၎င်းကော်မရှင်၏ အစီရင်ခံစာတွင် ခရိုင်အလိုက် ပျံ့နှံ့နေသော အိန္ဒိယလူမျိုးများစာရင်းတွင် စစ်တွေခရိုင်၌ (၂၁၀၉၉၀) ရခိုင်တောင်တန်းဒေသတွင် (၅၀၀) ကျောက်ဖြူခရိုင်တွင် (၄၃၂)၊ သံတွဲခရိုင်တွင် (၁၉၉၀)တို့ဖြစ်ရာ စုစုပေါင်း (၂၁၇၈၀၁)ဦးဖြစ်သည်ကို တွေ့ရသည်။[၂၄] ယင်းအစီရင်ခံစာတွင် ရခိုင်သို့ နှစ်စဉ်နှစ်တိုင်း စစ်တကောင်းမှ အများအပြား ဝင်ရောက်လာနေခြင်းကို ရခိုင်လူမျိုး များသာမက ရခိုင်တွင်နေထိုင်လျက်ရှိသော မွတ်ဆလင်များပင် မနှစ်သက်ကြောင်း တင်ပြခဲ့သည်။ ယခုကဲ့သို့ ရခိုင်သို့ စစ်တကောင်းမွတ်ဆလင်များ အဆက်မပြတ်ဝင်လာနေခြင်းကို မတားဆီးနိုင်ခဲ့လျှင် နောင်အနာဂတ်တွင် လူမျိုးရေးအဓိ ကရုဏ်းများဖြစ်ပွားမည်ကို စိုးရိမ်ရကြောင်း၊ သက်သေများအားလုံးက စစ်တကောင်းမွတ်ဆလင်များ ဝင်ရောက်မှုကို တားဆီးသင့်ကြောင်း အကြံပြုကြသည်။

စစ်တကောင်းသားများ အများအပြားဝင်ရောက်လာခြင်းသည် ၁၉၃၇ ခွဲရေး တွဲရေး နိုင်ငံရေးအပြောင်းအလဲ ကြောင့်လည်း ဖြစ်သည်ဟုသိရသည်။ ၁၉၃၅ခုနှစ် မြန်မာနိုင်ငံအက်ဥပဒေအရ မြန်မာနိုင်ငံကို အိန္ဒိယမှခွဲထုတ်ရန် ဆုံးဖြတ်ချက်အရ အိန္ဒိယမှခေါင်းဆောင်ဆာကာနှင့် မြန်မာနိုင်ငံအစိုးရဘက်မှ ဂျွန်ဦးစောတို့ လူဝင်လူထွက် ဥပဒေများ အရ လိုက်နာဆောင်ရွက်ခြင်းများကို စာချုပ်ချုပ်ဆိုသောနေ့မှစ၍ သုံးနှစ်အတွင်း ရပ်တန့်ထားရန်ပါရှိသည်။ အဆိုပါ ခွဲထွက်ရေးကို စတင်ဆွေးနွေးလိုက်သည်နှင့် စစ်တကောင်းနယ်ဘက်မှ ကုလားများ နောင်တွင် လာခွင့်မရတော့မည်ကို စိုးရိမ်ကာ အလုံးအရင်းဖြင့် ဝင်ရောက်လာကြရာ မောင်တောနှင့်ဘူးသီးတောင်တစ်လျှောက် လမ်းများပေါ်တွင် ဝင်လာသည့် ကုလားများ မြင်မကောင်းလောက်အောင် များပြားလှသည်ဟုဆိုသည်။ ဦးစော-ဆာကာ စာချုပ်ကို အကာအကွယ် ယူကာ အမြဲတမ်းနေထိုင်ရန် ရည်ရွယ်ချက်ဖြင့် သုံးနှစ်သုံးမိုးကာလအတွင်း အများအပြားဝင်လာရာ ရှိရင်းရွာများထက် နှစ်ဆသုံးဆပိုမိုများပြားလာပြီး အိမ်ခြေနည်းပါးသော ရခိုင်ရွာတွင်ပါ ဝင်ရောက်နေထိုင်လာကြသည်ကိုတွေ့ရသည်[၂၅] စစ်တကောင်းသားများ ဝင်ရောက်လာမှုကို စိုးရိမ်ရသည့်အခြေအနေတွင် ဒုတိယကမ္ဘာစစ်စတင်လာသဖြင့် မည်သို့မျှ အကောင်အထည်မဖော်နိုင်ခဲ့ချေ။

(ဃ) ဒုတိယကမ္ဘာစစ်ကာလ ကုလား–ရခိုင်ပဋိပက္ခ

ဒုတိယကမ္ဘာစစ်ကြီး စတင်ဖြစ်ပွားခါနီး ၁၉၄၂ခုနှစ်တွင် ဗြိတိသျှတပ်များ စတင်ဆုတ်ခွာလေသည်။ ၎င်းတို့ ဆုတ်ခွါချိန်တွင် စုံစမ်းရေးကော်မရှင်က အစီရင်ခံထားသည့်အတိုင်းပင် ကုလား-ရခိုင်အဓိကရုဏ်းဖြစ်ပွားခဲ့သည်။ အခြေခံ အကြောင်းရင်းမှာ ဗြိတိသျှအစိုးရ၏ ရခိုင်သို့ အိန္ဒိယကုလားများ အမြောက်အများ ဝင်ထွက်ခွင့်ပြုခဲ့ခြင်းကြောင့်ပင် ဖြစ်သည်။ နိုင်ငံခြားမှ ရာပေါင်းများစွာသော ကုလားများကို ရခိုင်သို့ခေါ်သွင်းလာပြီး မြေယာများကို ပေးခဲ့ခြင်းနှင့်အတူ

၂၃။ ရခိုင်ပြည်နယ်၊ ဘူးသီးတောင်မြို့နယ်၏ ရိုဟင်ဂျာအမည်ခံ စစ်တကောင်းသား ဘင်္ဂါလီမွတ်ဆလင်များနှင့် ပတ်သက်တင်ပြသည့်စာတမ်း၊ ကွန်ပျူတာမူ

၂၄။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၂၇

၂၅။ ဘုံပေါက်သာကျော်၊ ရခိုင်ပြည်နယ်နှင့် ရိုဟင်ဂျာအမည်ခံ ဘင်္ဂါလီများ ပြဿနာစာတမ်း၊ ၁၉၈၉ ၊စာ ၈၄

စီစဉ်ကြခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ မောင်တောနယ်တောင်ပိုင်းတွင် အလယ်သံကျော်၊ တပ်တိုးပြင်၊ စပ်ချကုန်း၊ ရှောက်ကိန်း၊ မြို့ချောင်း စသည့်ရွာများသည် မွတ်ဆလင်ရန်ကို အကြီးအကျယ်ခံရကြောင်း သိရှိရသည်။ ထိုရွာများမှ ရွာသားများသည် ဒိန္နစပူးရ်စစ်ပြေးစခန်းသို့ တစ်ဦးမှရောက်ရှိခြင်း မရှိခဲ့ချေ။[၃၃] ရခိုင်တိုင်းရင်းသားများက အိန္ဒိယဘက်သို့ ထွက်ပြေးကြသော်လည်း မွတ်ဆလင်ကုလားများမှာ ထွက်ပြေးသွားခြင်းမရှိဘဲ ရခိုင်တို့ပိုင်ဆိုင်ခဲ့သည့် လယ်မြေများ၊ ကျွဲနွားများကို ဝင်ရောက်သိမ်းပိုက်လုပ်ကိုင်ကြသည်။ ထိုအချိန်တွင် မောင်တောမြို့တွင် ကျန်ရစ်သောမွတ်ဆလင်များက ငြိမ်းချမ်းရေးအဖွဲ့ (Peace Comittee)ဖွဲ့စည်းကာ အုံမော်များက ဥက္ကဋ္ဌအဖြစ် ဆောင်ရွက်ပြီး စီမံအုပ်ချုပ်ခဲ့သည်။[၃၄] ၁၉၄၂ခုနှစ် အောက်တိုဘာလတွင် ဂျပန်တို့ရောက်လာသည့်အချိန်တွင် (Peace Comittee) ကို ဘာသာရေးအသင်းအဖြစ် အသွင်ပြောင်းကာ ဂျမေတူအူလမားအသင်းအမည်ဖြင့် စတင်လှုပ်ရှားခဲ့သည်။

အိန္ဒိယနိုင်ငံရှိ ဗြိတိသျှတို့အနေဖြင့် ဂျပန်ကိုပြန်လည်တိုက်ခိုက်နိုင်ရန်အတွက် V. Force ဟုခေါ်သော အပျော်တမ်းတပ်ဖွဲ့ကို ၁၉၄၂ခုနှစ်တွင် ဖွဲ့စည်းခဲ့သည်။ တပ်ဖွဲ့ဝင်များသည် ဘင်္ဂါလီကုလားများဖြစ်ပြီး ၎င်းတို့၏အဓိကတာဝန်မှာ ဂျပန်တို့အား ပြောက်ကျားစစ်ဆင်ရေးနှင့် တိုက်ခိုက်ရန်၊ ရန်သူလှုပ်ရှားမှုများကို သတင်းစုဆောင်းရန်နှင့်၊ စကားပြန်များအဖြစ် ဆောင်ရွက်ရန်ဖြစ်သည်။[၃၅] သို့သော် ဂျပန်တို့အရေးနိမ့်၍ ဗြိတိသျှတပ်များ ပြန်လည်ဝင်ရောက်လာသောအခါ လိုက်ပါလာသည့် ဘင်္ဂါလီစစ်သည်များအနေဖြင့် ဂျပန်ကိုတိုက်ခိုက်ရမည့်အစား ရခိုင်တို့ကို လက်စားချေတိုက်ခိုက်မှုများ ပြုလုပ်လာသည်။

စစ်အတွင်း ဗြိတိသျှအစိုးရ၏အစီရင်ခံစာတွင် -

ရသေ့တောင်ဒေသရှိ ရခိုင်ကျေးရွာများတွင် ဆိုးရွားပြင်းထန်သောဖြစ်ရပ်များနှင့် ၎င်းတို့ခံစားရသော ပျက်စီးဆုံးရှုံးမှုများအကြောင်း ကြားသိရသည်။ မေယုမြစ်အနောက်ဘက်ကမ်းရှိ ကျေးရွာအများစုမှာ စစ်တကောင်း အပျော်တမ်းတပ်ဖွဲ့၏ မီးရှို့ခြင်းနှင့်ဖျက်ဆီးခြင်းကို ခံခဲ့ရသည်။ ၎င်းတို့သည် ဘိုးဘွားပိုင်မြေများမှ နှင်ထုတ်ခံရသော ရခိုင်လူမျိုးများဖြစ်ပြီး ၎င်းတို့အား ကယ်ဆယ်ရန်အတွက် မျှော်လင့်ချက်မရှိကြောင်း ရေးသားထားသည်။[၃၆]

ရခိုင်တို့က မွတ်ဆလင်ရန်ကြောင့် စစ်ပြေးစခန်းသို့ ထွက်ပြေးခဲ့ရသော်လည်း မွတ်ဆလင်ကုလားအများစုမှာ ကျန်နေခဲ့သဖြင့် ရခိုင်ရွာများတွင် ဝင်ရောက်နေထိုင်ခြင်း၊ ရခိုင်တိုင်းရင်းသားများပိုင် လယ်များကိုဝင်ရောက်လုပ်ကိုင်ခြင်းတို့ဖြင့် နေရာရယူထားပြီးဖြစ်သည်။ တစ်ဖက်နိုင်ငံသို့ စစ်အတွင်းထွက်ပြေးခိုလှုံခဲ့သည့် ရခိုင်များသည် မိမိနေရပ်သို့ ပြန်လာသောအခါ အိုးအိမ်များ မီးလောင်ပျက်စီးဆုံးရှုံးနေခြင်း၊ မွတ်ဆလင်များက ရွာတည်၍ နေထိုင်ခြင်းတို့ကြောင့် အခြားမြို့များသို့ သွားရောက်နေထိုင်ကြရသည်။ ပြန်လည်ထူထောင်သောကျေးရွာများမှာ မြောက်ပိုင်းတွင် အသင့်အတင့်ပေါ်လာသော်လည်း တောင်ပိုင်းဒေသတွင် ရွာလုံးကျွတ်သေကြေပျက်စီးမှုကြောင့်လည်း ပြန်လည်ထူထောင်နိုင်ခြင်းမရှိတော့သည်ကို တွေ့ရသည်။[၃၇]

အင်္ဂလိပ်အစိုးရက ရခိုင်ရွာပြန်လည်ထူထောင်ရေး ပြုလုပ်သော်လည်း မွတ်ဆလင်ကုလားများက မလိုလားခြင်း၊ လူအင်အားကွာခြားခြင်း၊ မူဂျာဟစ်များက ခြိမ်းခြောက်ခြင်းကြောင့် ရခိုင်တို့မကြာခဏ ထွက်ပြေးနေကြရသဖြင့် ရွာတည်၍မရနိုင်တော့သည့် အခြေအနေသို့ရောက်ရှိခဲ့ရသည်။ ၁၉၄၆ခုနှစ်တွင် ပြန်ဝင်လာသောမွတ်ဆလင်များသည် ဘူးသီးတောင်မြို့နှင့်နီးကပ်သော ကကျဘက်၊ ကံကြီးပြင်၊ မောင်နီရွာ၊ အလယ်ချောင်း စသောရွာများပင်လျှင် အိမ်ခြေ

၃၃။ ရခိုင်-ကုလားအဓိကရုဏ်းကိုယ်တွေ့မှတ်စု၊ စာ-၅

၃၄။ D 1318 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၃၅။ Irwin, Anthony, Burmese Outpost, London, Collins, P-7-8, 16

၃၆။ London India Office Record, R/8/9GS, 4243

၃၇။ London India Office Record, R/8/9GS, 4243

လျှို့ဝှက်ထားရှိခဲ့သည်။ ထိုသို့ဖွဲ့စည်းစဉ်က ရခိုင်တို့ကို အကာအကွယ်ပေးရန် ဖွဲ့စည်းထားသော ထွန်းအောင်ဖြူအဖွဲ့နှင့် မူဂျာဟစ်ပါတီကို ပူးတွဲကာ သပြုချောင်းကျေးရွာတွင် လူထုအစည်းအဝေးကျင်းပပြီး အဖွဲ့အမည်ကို မူဂျာဟစ်ပါတီဟု ခေါ်တွင်ရန် ဆုံးဖြတ်ခဲ့ပြီး ထွန်းအောင်ဖြူအား နာယကအဖြစ် တင်မြှောက်ကြသည်။ ထွန်းအောင်ဖြူသည် ကွန်မြူနစ်ပါတီနှင့် ဆက်စပ်သူဖြစ်ရာ မူဂျာဟစ်အဖွဲ့ကို ကွန်မြူနစ်စခန်းသို့ ခေါ်ဆောင်သွားခဲ့သည်။ ကွန်မြူနစ်တို့က ဖဆပလအစိုးရ ပြုတ်ကျလျှင် ရခိုင်ပြည်နှစ်ပိုင်းပိုင်းလိမ့်မည်။ နတ်မြစ်အရှေ့ဖက်မှ ကုလားတန်မြစ် အနောက်ဖက်အတွင်းရှိ နယ်မြေအပိုင်းကို ရိုဟင်ဂျာပြည်နယ်အဖြစ် သတ်မှတ်ပေးလျက် ကျန်အပိုင်းကို ရခိုင်လူမျိုးများ အုပ်ချုပ်လိမ့်မည်ဟုပြောဆိုခဲ့ကြောင်း သင်ိရှိရသည်။[၄၂]

မူဂျာဟစ်ဟူသောစကား၏အဓိပ္ပါယ်မှာ 'မိမိတိုင်းပြည်နှင့် ဘာသာရေးအခွင့်အရေးကို တိုက်ခိုက်သောသူ'ဟုဆိုလိုသည်။ သို့သော် ၁၉၄၇ခုနှစ် Jami-a-tul Ulema-e အသင်းမှ ခေါင်းဆောင်ပြီး တန်းစီလှည့်လည်ရာတွင် ပါကစ္စတန်အခွန့်ရှည်ပါစေဟု ကြွေးကြော်ခဲ့ကြသည်။ ၎င်းအဖွဲ့သည် ၁၉၄၂ခုနှစ်က ရခိုင်နှင့်အခြားတိုင်းရင်းသားလူမျိုးများ ထွက်ပြေးသွား၍ ကျန်နေသောလယ်ယာမြေများကို ဘင်္ဂါလီများအား သီးစားချထားပေးခဲ့ရာမှ ရရှိလာသော သီးစားခငွေများကို အများအပြားစုဆောင်း သိမ်းဆည်းထားနိုင်ခဲ့သည်ဟု သိရသည်။ ထို့အပြင် အစိုးရအမှုထမ်းများနှင့် ပူးပေါင်းပြီး အုရဒု၊ အာရဘီ စာသင်ကျောင်းများ ရန်ပုံငွေဟုအမည်ခံကာ ငွေကြေးများကောက်ခံခဲ့သည်။ ၎င်းငွေကြေးများသည် မြေအောက်မူဂျာဟစ်များ၏ လက်နက်ခဲယမ်းမီးကျောက်နှင့် ရိက္ခာဝယ်ရန်အတွက် ရန်ပုံငွေဖြစ်လာခဲ့သည်။[၄၃]

စစ်ပြီးခေတ် စစ်တကောင်းနယ်သားတို့၏ ဝါဒသည် နတ်မြစ်တဖက်ကမ်းရှိ မယူတောင်တန်းဒေသနှင့် ကုလားပန်းဇင်း (မေယု)မြစ်ဝှမ်းဒေသတို့ကို နယ်သစ်အဖြစ်ဖြင့် အခြေစိုက်ရန်ဟူသောဝါဒဖြစ်သည်။ ဂျမေတူအူလမားအဖွဲ့က ၂၄-၂-၄၇ရက်စွဲဖြင့် ဘော်တွန်မလေထံ စာရေးသားတောင်းဆိုရာတွင် မြောက်ပိုင်းရခိုင်ဒေသဖြစ်သော ဘူးသီတောင်၊ မောင်တောနှင့် ရသေ့တောင်မြို့နယ် မေယုမြစ်အနောက်ဘက်ခြမ်းနယ်များတွင် မွတ်ဆလင် ၉၀ရာခိုင်နှုန်းရှိပြီး ဧရိယာစတုရန်းမိုင် ၃၀၀၀၊ လူဦးရေ သုံးသိန်းခန့်နေထိုင်ကြောင်း၊ ၎င်းမွတ်ဆလင်များသည် အေဒီ ၇၈၈က ပထမဆုံး ရခိုင်တွင် အခြေချခဲ့ရာ ထိုအချိန်ကစ၍ ရခိုင်တို့ယဉ်ကျေးမှုတိုးတက်လာကြောင်း၊ မွတ်ဆလင်နှင့်ရခိုင်တို့ဆက်ဆံရေးသည် ပထမဦးစွာ ၁၇၁၀ခုနှစ်တွင် စတင်ပျက်ပြားခဲ့ပြီး ထိုအကြိမ်တွင် မွတ်ဆလင် (၄၀၀၀၀)ကျော် အသတ်ခံရကြောင်း၊ အင်္ဂလိပ်အစိုးရ၏အုပ်ချုပ်မှုရပ်ဆိုင်းသွားသည့် ဒုတိယကမ္ဘာစစ်ကာလတွင် ငြိမ်းချမ်းရေးကော်မတီက ရပ်ရွာအခြေအနေကို အောင်မြင်စွာအုပ်ချုပ်နိုင်ခဲ့ခြင်းဖြင့် ၎င်းတို့အရည်အချင်းကို ပြသနိုင်ခဲ့ကြောင်း၊ မဟာမိတ်များပြန်လည်ဝင်ရောက်လာသည့်အခါ ငြိမ်းချမ်းရေးကော်မတီကို ချီးကျူးကြောင်း ၎င်းအင်္ဂလိပ်အုပ်ချုပ်ရေးအဖွဲ့က Autonomous Muslim State ပေးမည်ဟုကတိပြုခဲ့ကြောင်း၊ ထို့ကြောင့် ၎င်းတို့သည် Indo-Burma Frontier တွင်ရှိသဖြင့် ပင်လုံညီလာခံတွင် Frontier ရပိုင်ခွင့်ကို တင်ပြတောင်းခွင့်ပြုလိုကြောင်း တောင်းဆိုကြသည်။[၄၄] အဆိုပါတောင်းဆိုမှုအပေါ် အင်္ဂလိပ်တို့အမြင်မှာ-

ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တော၊ ရသေ့တောင်မြို့နယ်၏ မေယုမြစ်အနောက်ဘက်ကမ်း ဒေသတို့ကို မြန်မာနိုင်ငံသစ်ထူထောင်သည့်အခါ မွတ်ဆလင်ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ခွင့်ရဒေသအဖြစ် Military Administrator of North Arakan က ကတိပေးခဲ့သည်ဆိုသည့်အချက်ကို ကျွန်ုပ်တို့သတင်းမရချေ။ မြန်မာနိုင်ငံတွင် သီးခြားမွတ်ဆလင်ပြည်နယ်တစ်ခု တည်ထောင်ပေးရန် ရည်ရွယ်ခြင်းသည် လက်တွေ့မကျချေ။ ဘာသာရေးတခုတည်းဖြင့် တိုင်းရင်းသားဖြစ်မလာနိုင်သကဲ့သို့

၄၂။ D 264 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၄၃။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၇၇

၄၄။ Series 10/1, Acc. No. 641. NAD

ကြွေးကြော်ခဲ့ကြသည်။

၁၉၄၈ တွင် မွတ်ဆလင်လွတ်မြောက်ရေးအဖွဲ့ ညီလာခံကို မောင်တောမြို့နယ်၊ ဂရဗျင်ရွာတွင် ကျင်းပရာ အဖွဲ့အမည်ကို မူဂျာဟစ်ပါတီဟု တရားဝင်ပြောင်းလဲ ဖွဲ့စည်းလိုက်ခြင်းဖြစ်သည်။[၄၈] အဖွဲ့၏စစ်ရေးခေါင်းဆောင်မှာ Jaffar Kawal ဖြစ်ပြီးလက်ထောက်မှာ ဟူစိန်ဖြစ်သည်။ ၎င်းတို့၏တောင်းဆိုချက်ထဲတွင်-

- ကုလားတန်မြစ် အနောက်ဘက်ကမ်းနှင့် နတ်မြစ်အရှေ့ဘက်ကမ်းကြား ဒေသကို မွတ်ဆလင်တို့၏ National Home အဖြစ်သတ်မှတ်ပေးရန်
- ရခိုင်ရှိ မွတ်ဆလင်များကို တိုင်းရင်းသားစာရင်းထဲ ထည့်သွင်းပေးရန်၊ စသည့်အချက်များ ပါဝင်သည်။[၄၉]

များမကြာမီ မူဂျာဟစ်အဖွဲ့တွင် ကာဆင်ဆိုသူမှာ-နာမည်ကြီးလာခဲ့သည်။ ကာဆင်သည် မောင်တောမြို့နယ် တောင်ပိုင်း၊ သင်္ဘောကွေ့ရွာ၌ ဦးအက္ကဘာဝုဒိန်နှင့် ဒေါ်နုရုတို့မှ ၁၉၁၉ ခုနှစ်လောက်တွင် မွေးဖွားပြီး သားချင်း(၄)ဦးရှိ သည်။[၅၀] မူဂျာဟစ်ပါတီထဲ မဝင်ရောက်မီက ဖက်လိပ်ရွာနေ ဦးကျော်မြနှင့် ဦးဝမ်ချေတို့ထံတွင် သူရင်းငှားအဖြစ် လုပ်ကိုင်ခဲ့ သည်။ ထို့နောက် ပင်လယ်ဓားပြမှုဖြင့် ထောင်ကျခဲ့သည်။[၅၁]၁၉၄၀ခုနှစ် လွတ်လပ်ရေးနေ့ကြောင့် လွတ်ငြိမ်းချမ်းသာခွင့်ဖြင့် ထောင်မှလွတ်လာရာ နေရပ်သို့မပြန်ဘဲ ဦးစိန္တာ၏ ရခိုင်ပြည်လွတ်မြောက်ရေးပါတီတွင် တပ်သားအဖြစ် ဝင်ရောက်ခဲ့ သည်။[၅၂] ဦးပညာသီဟထံတွင်လည်း တပည့်ခံခဲ့သည်ဟု သိရသည်။ ဦးစိန္တာထံမှ လက်နက်သုံးလက်ခိုးယူကာ ဘူးသီးတောင် မောင်တောနယ်သို့ပြန်လာပြီး Jaffar Kawal ထံသို့ ဝင်ရောက်ကာ မူဂျာဟစ်ပါတီတွင် လှုပ်ရှားခဲ့သည်။ ၎င်းပူးပေါင်းခဲ့ သော အဖွဲ့ခေါင်းဆောင်များကို ဖြိုခွင်းကာ အင်အားကောင်းလာခဲ့သည်။[၅၃]

၁၉၅၁ခုနှစ် ဇွန်လတွင် မောင်တောမြို့နယ်၊ အလယ်သံကျော်ရွာ မူလတန်းကျောင်း (ယခုတွဲဘက်အထက်တန်း ကျောင်း) (အချို့က ဗလီရှေ့တွင် ကျင်းပခြင်းဖြစ်သည်ဟုဆိုသည်။)[၅၄] ၌ အရပ်ကိုယ်စားလှယ်များပါဝင်သော မွတ်ဆလင် ညီလာခံကို ကျင်းပခဲ့သည်။ ထိုညီလာခံသို့ ပါလီမန်အမတ်ဖြစ်သော စူလတန်မာမွတ်၊ ဦးဖိုးခိုင်(မွတ်ဆလင်)၊ ဒေါ်မြညွန့်တို့ တက်ရောက်ကြသည်ဟု ဆိုသည်။ ပါလီမန်အမတ်များအနေဖြင့် အာဏာရယူထားခြင်းနှင့်အတူ ဘာသာရေးလမ်းညွှန် ချက်ဖြင့် ဆောင်ရွက်နေခြင်းကိုလည်း ထင်ရှားစေခဲ့သည်။[၅၅] ၎င်းအစည်းအဝေးက တောင်းဆိုချက် (၁၄)ချက်ကို အင်္ဂလိပ် ဘာသာဖြင့်အစိုးရသို့ အိတ်ဖွင့်ပေးစာအဖြစ် ရေးသားတင်ပြခဲ့သည်။ ၎င်းစာ၏အဖွင့်တွင် အမျိုးပြုတ်အောင် သတ်ဖြတ် ခြင်းကို ရပ်တန့်လော့၊ ရခိုင်တိုင်းတွင် မွတ်ဆလင်များသာလျှင် ကွန်မြူနစ်ဒီမိုကရေစီဝါဒ လွန်ဆွဲပွဲကြီးတွင် ကြွံကြွံခံနေ သူများဖြစ်သည်။ ဖွဲ့စည်းပုံဥပဒေအရ ရခိုင်မွတ်ဆလင်များ၏တောင်းဆိုချက်များ'ဟုရေးသားထားသည်။ ၎င်းတို့တောင်းဆို သည့်အချက်များတွင်

- ရခိုင်မြောက်ပိုင်းကို ပြည်ထောင်စုမြန်မာနိုင်ငံအတွင်းရှိ ရှမ်းပြည်နယ်၊ ကရင်ပြည်နယ်၊ ချင်းတောင်တန်းများ၊ ကချင်ဒေသများနည်းတူ လွတ်လပ်သောမူဆလင်ပြည်နယ်အဖြစ် အမြန်ဆုံးဖွဲ့စည်းပေးရန်၊ ယင်းပြည်နယ်တွင် ပြည်ထောင်စု အစိုးရကွတ်ကဲမှုဖြင့် ပြည်နယ်စစ်တပ်၊ ပြည်နယ်ရဲတပ်ဖွဲ့၊ ပြည်နယ်လုံခြုံရေးအဖွဲ့များထားရှိရန်။

၄၈။ Dr 491 (56), HRC

၄၉။ Aye Chan, Dr., The Development of Muslim Enclave in Arakan (Rakhine) State of Burma (Myanmar),p-19

၅၀။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၇၄

၅၁။ ဘူးသီးတောင်မြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊

၅၂။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၇၄

၅၃။ D 272 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၅၄။ OH/P/0363/S2009 သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၅၅။ OH/P/0363/S2009သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

မူဂျာဟစ်ပြဿနာသည် တဖြည်းဖြည်းကြီးထွားလာပြီး လွှတ်တော်တွင် တင်သွင်းဆွေးနွေးရသည်အထိ ဖြစ်ပေါ်လာခဲ့သည်။ မြို့ဟောင်း (မြောက်ဦး)မြို့နယ် လွှတ်တော်အမတ် ဦးလှထွန်းဖြူက စစ်မဖြစ်မီက ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တောဒေသတွင် ရခိုင်ရွာပေါင်း ၂၀၀ နှင့် ၃၀၀ ကြားတွင်ရှိကြောင်း ယခုအခါ (၁၀)ရွာလောက်သာ ကျန်တော့ကြောင်း၊ ရခိုင်မှဆန်များကို ပါကစ္စတန်သို့ တင်ပို့ခြင်း၊ ရခိုင်များကို သတ်ဖြတ်ခြင်းများ ပြုလုပ်ကြောင်း၊ ပါကစ္စတန်အစိုးရကိုယ်တိုင်က ကာဆင်ကို အားပေးနေကြောင်း၊ ပါကစ္စတန်တွင်ထုတ်သည့် သတင်းစာများတွင် ဂျင်နရယ်ကာဆင်ဟုဆိုထားကြောင်း သိသာထင်ရှားသည်မှာ မြန်မာနိုင်ငံမှထွက်ပြေးတိမ်းရှောင်သွားသော ကာဆင်ကို ပါကစ္စတန်က ဖမ်းမိသည့်အခါ မြန်မာအစိုးရက ပါကစ္စတန်အစိုးရထံ လွှဲပြောင်းပေးရန် တောင်းဆိုသော်လည်း လက်မခံဘဲ လွှတ်ပေးလိုက်ကြောင်း၊ ၎င်းပြဿနာသည် အလွန်ကြီးကျယ်သည့် ပြဿနာဖြစ်ကြောင်း တင်ပြသွားသည်။[၆၂] ကာဆင်ကို နောက်ကွယ်မှအကာအကွယ်ပေးနေသူများတွင် ဘူးသီးတောင် မောင်တောမှ လွှတ်တော်ကိုယ်စားလှယ် ဖြစ်လာသည့် မွတ်ဆလင်အမတ်များနှင့်ပါ ပတ်သက်နေသည့်အသွင် သိရှိနိုင်သည်။

ပုဏ္ဏားကျွန်းမြို့နယ်မှ လွှတ်တော်အမတ် ဦးပေါ်သင်က ပြောကြားသွားသည်မှာ ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တော၊ ရသေ့တောင်နယ်များကို မူဂျာဟစ်နယ်မြေသတ်မှတ်ရေးအတွက် ကာဆင်က အစည်းအဝေးကျင်းပကြောင်း၊ ၎င်းဒေသများသည် ရခိုင်ပြည်နယ်ကိစ္စဟုဆိုသော်လည်း မြန်မာပြည်မြေပုံကို ပြောင်းလဲပစ်နိုင်သည့်ကိစ္စဖြစ်၍ ဤအတိုင်းကြည့်နေ၍မရကြောင်း ပြောကြားသွားသည်။[၆၃] မူဂျာဟစ်များ၏ လှုပ်ရှားမှုမှန်သမျှကို နောက်မှ အားပေးနေသူမှာအရှေ့ပါကစ္စတန် (ဘင်္ဂလားဒေ့ရှ်)ဘက်မှ ဖြစ်သည်။ မူဂျာဟစ်ခေါင်းဆောင် ကာဆင်နှင့်ပတ်သက်၍ ဟံသာဝတီသတင်းစာ၌-

မူဂျာဟစ်မွတ်ဆလင်တပ် သေနာပတိချုပ် ဗိုလ်ချုပ်ကာဆင်သည် လွန်ခဲ့သည့် ဇူလိုင်လ ၂၆ရက်နေ့က စစ်တကောင်းနယ် (ကော့စ်ဘဇာ)ခေါ် ဖလောင်းဈေးမြို့သို့ လက်နက်ကိုင်စစ်သားများ ခြံရံ၍ ဆိုက်ရောက်လာရာ မြို့သူမြို့သား ရာထောင်မျှ သောင်းသောင်းဖျဖျ ကြိုဆိုကြသည်ဟု ဆိုထားလေသည်။ ၎င်းအပြင် ပါကစ္စတန် အရှေ့ပိုင်း၌ ရက်သတ္တ(၄)ပတ်မျှ နေထိုင်တည်းခိုသွားရာ၌ သက်ဆိုင်ရာအုပ်ချုပ်ရေးအရာရှိများက ဧည့်ခံပြုစုကြသဖြင့် ဖလောင်းဈေးမြို့တွင် (၄)ရက်မျှနေပြီး စစ်တကောင်းသို့ သွားရာ၌လည်း မြို့မိမြို့ဖများက ညစာစားပွဲများ နှင့် တည်ခင်းဧည့်ခံကြသည်ဟု အဆိုရှိလေသည်။ ထို့နောက် ၎င်းမူဂျာဟစ်ခေါင်းဆောင် ကာဆင်သည် ထိုစစ်တကောင်းမြို့၌ အခြံအရံများနှင့် ရက်သတ္တ(၂)ပတ်မျှနေထိုင်ပြီး အရာရှိများနှင့် တွေ့ဆုံဆွေးနွေးခြင်းကို လည်းကောင်း၊ ရပ်ကွက်ဆိုင်ရာ ဘာသာရေးအစည်းအရုံးများအား တရားဟောခြင်းကိုလည်းကောင်း၊ ပြုလုပ်၍ ဖလောင်းဈေးမြို့သို့ပြန်လာပြီး ဩဂုတ်လ ၂၅ရက်နေ့တွင် မောင်တောသို့ ပြန်လာရာ၊ ၎င်းနှင့်အတူ လက်နက် သေတ္တာပေါင်း (၃၅)သေတ္တာမျှ ပါသွားသည်ဟုဆိုရာ ဤသတင်းအတိုင်းမှန်လျှင် ပါကစ္စတန်အစိုးရက မူဂျာဟစ်ကိစ္စကို တမင်တကာ အလိုတူအလိုပါ လျစ်လျူရှုထားသကဲ့သို့ ဖြစ်နေလေသည်ဟု ရေးသားထားသည်ကို တွေ့ရသည်။[၆၄]

ဦးစံထွန်းအောင်က -

၁၉၅၆ခု မတ်လအတွင်းက ပါကစ္စတန်ပြည် ရုံခါပလောင်ရွာနေ မိရ်ကာဆိမ်း၏ညီ ဆွေးထော့ပေါ်လာဘီသည် ဘူးသီးတောင်မြို့နယ်သို့ ဝင်ရောက်လာပြီး မူဂျာဟစ် အာဆာဘီဂိုဏ်းကို လက်နက်သိမ်းလျက် သူ၏လူယုံများအား လက်နက်တပ်ဆင်ပေးခဲ့ဘူးသည်။ ဤအချက်ကိုထောက်လျှင် ပါကစ္စတန်ပြည်သားများသည် ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တော

၆၂။ ဒုတိယအကြိမ် ပြည်သူ့လွှတ်တော်ညီလာခံမှတ်တမ်း (၁၉၅၇ စက်တင်ဘာ ၂၀ရက်) စာတွဲ(၄) အစည်းအဝေးမှတ်တမ်း၊ အစိုးရပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန် ၁၉၅၈၊ စာ-၁၂၃၉

၆၃။ ယင်း၊ စာ ၁၂၄၃

၆၄။ ဟံသာဝတီသတင်းစာ၊ ၃-၉-၅၂၊ စာ ၃

၁၉၄၈ခုနှစ် ဇွန်လအတွင်းတွင် ဘီအေအုမ္မောမျာနှင့် ဇဖာဟူစိန်တို့က မူဂျာဟစ်အစိုးရအမည်တပ်ကာ ဘင်္ဂါလီစာ၊ အူရဒူစာတို့ဖြင့် စာရွက်စာတမ်းများ ဖြန့်ချီခဲ့သည်။ ၎င်းစာရွက်များတွင် မြန်မာအစိုးရသည် ၎င်းတို့ဘာသာအယူအဆအရ ပါပမင်းများဖြစ်ကြောင်း၊ ၎င်းတို့အုပ်ချုပ်မှုမှ ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တော၊ ရသေ့တောင်နယ်များရှိ မွတ်ဆလင်ဘာသာဝင်တို့သည် မူဂျာဟစ်တို့နှင့်လက်တွဲကာ တိုက်ပွဲဝင်ရန် တိုက်တွန်းကြောင်း ပါရှိသည်။ တစ်နည်းအားဖြင့် ဘာသာရေးစစ်ပွဲဖြစ်ရန် ရည်ရွယ်ခြင်းပင်ဖြစ်သည်။

မူဂျာဟစ်သောင်းကျန်းသူများ၏စနက်ကြောင့် မောင်တောမြို့နယ်ရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်ကျေးရွာများ မကြာခဏပြိုပျက်ခဲ့ရသည်။ ကျေးရွာအချို့မှာ မူဂျာဟစ်များ၏လက်ချက်ကြောင့် လုံးဝပျောက်ကွယ်သွားပြီး ရွာအမည်သာ ကျန်ရှိနေတော့သည်။ ၁၉၅၀ခုနှစ်တွင် မေယုအော်ပရေးရှင်းချမှတ်ကာ မူဂျာဟစ်ဌာနချုပ်ကို ထိုးစစ်ဆင်တိုက်ခိုက်ခဲ့သည်။ တပ်မတော်အနေဖြင့် ၁၉၅၁ခုနှစ်၊ မတ်လတွင် ရခိုင်တိုင်းမြောက်ပိုင်းရှိ သောင်းကျန်းသူများကို စတင်ထိုးစစ်ဆင်ခဲ့သည်။ မူဂျာဟစ်များသည် အရှေ့ပါကစ္စတန်ဘက်သို့ ထွက်ပြေးကြပြီး တပ်မတော်သို့ ထိုးစစ်ရုပ်သိမ်းသွားသောအခါ ထကြွမြဲထကြွပြန်သည်။ မူဂျာဟစ်တို့အနေဖြင့် လူမျိုးရေးနှင့်ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အဓိကရုဏ်းများစွာကို ဖန်တီးခဲ့ကြသည်။ တပ်မတော်သည် ၁၉၅၂ခုနှစ် အောက်တိုဘာလတွင် မေယုစစ်ဆင်ရေးကို စတင်ပြန်သည်။ နိုဝင်ဘာလတွင် မူဂျာဟစ်ဌာနချုပ်တည်ရှိရာ လက်ပန်တောင်ကို တပ်မတော်က တိုက်ခိုက်သိမ်းပိုက်လိုက်သည်။ ထို့ကြောင့် ကာဆင်ခေါင်းဆောင်သော မူဂျာဟစ်တို့များစွာ အင်အားနည်းပါးသွားခဲ့ရသည်။

သို့သော် တစ်နိုင်ငံလုံး ဆူပူသောင်းကျန်းမှုများ ဖြစ်ပေါ်နေချိန်ဖြစ်သဖြင့် တပ်မတော်အနေဖြင့် ကြာရှည်စွာထိန်းမထားနိုင်ဘဲ စစ်ဆင်ရေးကာလကုန်သည်နှင့် ပြန်လည်ရုပ်သိမ်းရသည်။ မူဂျာဟစ်များသည်လည်း တပ်မတော်စစ်ကြောင်းရုပ်သိမ်းသွားသည်နှင့် ရခိုင်ကျေးရွာများကို ထိပါးနှောင့်ယှက်လာသည်။[၇၀] ၁၉၅၄ခုနှစ် နိုဝင်ဘာလတွင် တပ်မတော်သည် ဘူးသီးတောင်နှင့် မောင်တောနယ်မြေများတွင် မုတ်သုံစစ်ဆင်ရေးဆင်နွှဲရာ မူဂျာဟစ်ဌာနချုပ်နှင့် အခိုင်အမာခြေကုတ်စခန်းများကို ချေမှုန်းနိုင်ခဲ့ပြီး၊ ဌာနချုပ်ပင်္ဂလာကြီးစခန်းကို တိုက်ခိုက်သိမ်းဆည်းနိုင်သဖြင့် ကာဆင်သည် အရှေ့ပါကစ္စတန်သို့ ထွက်ပြေးသွားခဲ့သည်။ ထွက်ပြေးသွားသည့် ကာဆင်ကို ပြန်လည်အပ်နှံရန် မြန်မာအစိုးရက တောင်းဆိုသော်လည်း ၎င်းတို့ဖမ်းဆီးထားကြောင်း အပြစ်ဖြင့် တစ်ဖက်နိုင်ငံသို့ ထွက်ပြေးသွားသူကို ပြန်လည်လွှဲပြောင်းပေးရန် မြန်မာအစိုးရနှင့် တရားဝင်စာချုပ် ချုပ်ဆိုထားခြင်းမရှိသဖြင့် လွှဲမပေးနိုင်ကြောင်း အကြောင်းကြားခဲ့သည်။ ၎င်းကိစ္စနှင့်ပတ်သက်၍ ပါကစ္စတန်သမ္မတကြီး မြန်မာနိုင်ငံသို့ လာရောက်လည်ပတ်စဉ် သတင်းထောက်များက အဆိုပါကာဆင်ကိစ္စကို မေးမြန်းရာ သမ္မတကြီးက ကာဆင်ကို ၅နှစ်ထောင်ထဲတွင် ထားခဲ့ပြီး အခုအခါ ၎င်းအား အခြားသို့သွားလာခွင့်မပြုဘဲ သူ့ကို အိမ်ချုပ်ချထားကြောင်း ဖြေကြားခဲ့သည်။[၇၁] ၁၉၆၁ခုနှစ်တွင် မေယုခရိုင်အုပ်ချုပ်ရေးဖွဲ့စည်းပြီးနောက် ထိုးစစ်များ စစ်ခဲ့ရာ နှစ်လအကြာတွင် ဘူးသီးတောင် တောင်ပိုင်း မူဂျာဟစ်ပါတီဥက္ကဋ္ဌ မစ္စတာရော်ဘီဟူလာ၊ ဒုတိယဥက္ကဋ္ဌမစ္စတာမော်စတော်ဖီနှင့် အဖွဲ့ဝင်ပေါင်း ၂၉၀ကျော်တို့ လက်နက်ချသည်။[၇၂] မူဂျာဟစ်တို့ အင်အားယုတ်လျော့သွားကာ အင်အား ၂၀၀လောက်သာ နယ်စပ်တွင် လှုပ်ရှားနိုင်သည့် အဆင့်သို့ရောက်ရှိခဲ့သည်။[၇၃] သို့သော် မြန်မာနိုင်ငံမှ ကာဆင်ကို လွှဲပေးရန် အပြင်းအထန်ကြိုးစားလာသောအခါ အိမ်ချုပ်မှလွှတ်ပေးလိုက်သည်ကို တွေ့ရသည်။ ပါကစ္စတန်အစိုးရပါဝင်ပတ်သက်နေသည့်သဘောပင် ဖြစ်သည်ကို တွေ့ရသည်။

၇၀။ ပြည်တွင်းသောင်းကျန်းမှုသမိုင်း၊ အပိုင်း(၂)၊ စာ ၁၃၂

၇၁။ အထူးပြည်ထောင်စုသတင်းစာ၊ ၅-၁၂-၁၉၆၀၊ စာ ၂

၇၂။ မူဂျာဟစ်များ အလင်းဝင်ခြင်း၊ မြဝတီပုံနှိပ်တိုက်၊ စာမျက်နှာမပါ။

၇၃။ ပြည်တွင်းသောင်းကျန်းမှုသမိုင်း၊ အပိုင်း(၂)၊ စာ ၁၃၃

တောင်းဆိုခဲ့သည်။[၇၆] အမှန်တကယ်အားဖြင့် ၎င်းအချက်များသည် စစ်ပြီးစ အလယ်သံကျော် မွတ်ဆလင်ညီလာခံက ချမှတ်ထားသောအခြေခံအချက်များကို ဆက်လက်အကောင်အထည်ဖော်ခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ (ရကပ)ကထို တောင်းဆိုချက်များကို လောလောဆယ် သဘောတူညီမှု မပေးနိုင်သော်လည်း တဖြည်းဖြည်း ညှိနှိုင်းသွားမည်ဟု ပြန်ကြားခဲ့သည်။ သို့သော် အားအင်ချိနဲ့နေသော အဖွဲ့များဖြစ်သဖြင့် ရိုဟင်ဂျာအဖွဲ့၏တောင်းဆိုချက်အချို့ကို လိုက်လျောခဲ့ရသည်ဟု ဆိုသည်။ ၎င်းတို့မှာ-

- ရိုဟင်ဂျာပါတီသည် ရိုဟင်ဂျာ(ကုလားများ)၏ တစ်ခုတည်းပါတီဖြစ်သည်။
- ထို့ကြောင့် ကုလားအများအပြားရှိသော မောင်တော၊ ဘူးသီးတောင် အနောက်ဘက်တောင်ရင်းပိုင်းသည်လည်းကောင်း၊ ဘူးသီးတောင်မြို့နယ် ညောင်ချောင်းနှင့် ညောင်ချောင်းအထက်ပိုင်းသည်လည်းကောင်း၊ ရိုဟင်ဂျာ(ကုလားများ)၏ နယ်မြေဖြစ်သည်။
- ပူးတွဲစစ်ကော်မတီ၏ အကြီးအကဲသည် စစ်အင်အားများသော ရိုဟင်ဂျာပါတီမှ ဖြစ်ရမည်ဟူသော အချက်များဖြစ်သည်။

ထိုသို့ ရခိုင်သူပုန်များနှင့် သဘောတူညီချက်ရပြီးသည်နှင့် လစ်ဗျားသို့ သွားရောက်တင်ပြရာ လစ်ဗျားတွင် အလွတ်သဘော ငွေကြေးအကူအညီပေးလိုက်သည်ဟုဆိုသည်။ ထိုငွေများကို အာကစ္စတန် ခေါင်းဆောင်များဖြစ်သော စစ်တွေမှ စူလတန်မာမွတ်နှင့် မော်လဝီဆရာများက ထိန်းသိမ်းလိုက်သည်။ တစ်ဆက်တည်းမှာပင် စူလတန်မာမွတ်က အာကစ္စတန်တည်ဆောက်ရေးအတွက် အရှေ့ပါကစ္စတန်နိုင်ငံသို့ အကူအညီတောင်းခဲ့သည့် စာတစ်စောင်ကို ရေးသားပေးပို့ခဲ့သည်။ ထိုစဉ်က အရှေ့ပါကစ္စတန်တွင် ဘင်္ဂလီများ ခွဲထွက်ရေး တိုက်ပွဲဝင်နေချိန်ဖြစ်ရာ စူလတန်မာမွတ်က အရှေ့ပါကစ္စတန်အစိုးရကို ထောက်ခံပြီး ခွဲထွက်ရေးသမားများကို ဆန့်ကျင်ကြောင်း ရေးသားခဲ့သည်။ သို့သော် ထိုစာသည် စစ်ကာလဖြစ်သဖြင့် ရောက်မသွားခဲ့ချေ။[၇၇]

၎င်းတို့အနေဖြင့် ရိုဟင်ဂျာလွတ်မြောက်ရေးအတွက် မည်သို့ပင်ပြောဆိုနေစေကာမူ ပင်ကိုယ်စိတ်တွင် အာကစ္စတန်နိုင်ငံ ထူထောင်ရေးဦးတည်ချက်သို့ သွားနေသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ မယူမြစ်ဝှမ်းမှ ရခိုင်များကို မောင်းထုတ်ကာ မွတ်ဆလင်နိုင်ငံထူထောင်ရန် စီစဉ်ခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ ၁၉၈၅ခုနှစ် ပါကစ္စတန်လွတ်လပ်ရေးနေ့တွင် အနောက်ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ရာဝါလ်ပန်ဒီမြို့အနီးရှိ ဘားမားကိုလိုနီ[၇၈] ကျေးရွာတွင် ရခိုင်မှတိမ်းရှောင်သွားသော မွတ်ဆလင်များသည် အစည်းအဝေးတစ်ရပ်ကျင်းပခဲ့သည်။ ထိုအစည်းအဝေးတွင် မွတ်ဆလင်လွတ်မြောက်ရေးအဖွဲ့ (RLO) ဥက္ကဋ္ဌ အာမက်ရှား၏ မိန့်ခွန်းကို ဗီဒီယိုဖြင့် ဖြန့်ဝေခဲ့သည်။ ထိုမိန့်ခွန်းတွင် "ခင်ဗျားတို့ဟာ မယူကျွန်းပေါ်မှာရှိနေတဲ့ မွတ်ဆလင်ဘာသာဝင် မဟုတ်တဲ့သူတွေကို သည်ဒေသက ထွက်သွားအောင် နည်းမျိုးစုံတွေကို သုံးရမယ်။ သည်နေရာတွေကို ကျွန်တော်တို့က အစားဝင်နိုင်အောင်လုပ်ရမယ်။ သည်ဒေသတွေကို အမာခံဖြစ်အောင် လုပ်ရမယ်။ နောက်တစ်ခါ ခင်ဗျားတို့ကို ရခိုင်-ဗမာတွေက နှိပ်စက်ရင် ထွက်မပြေးပါနဲ့၊ အလာအရှင်မြတ်ရဲ့ တန်ခိုးတော်နဲ့ မသတ်နိုင်ပါဘူး"ဟု ပါရှိသည်။[၇၉] မွတ်ဆလင်တို့ အနေဖြင့် ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တောနယ်ကို မွတ်ဆလင်ဒေသအဖြစ် သီးသန့်နေထိုင်နိုင်အောင် အကောင်အထည်ဖော်လိုခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ ထို့အတူ တစ်ဘက်နိုင်ငံ၏ မြို့နှင့် ကျေးရွာအချို့တွင် အူရဒူဘာသာ၊ ဘင်္ဂါလီဘာသာ လက်ကမ်းစာစောင်များ ဖြန့်ဝေရာတွင် ၎င်းစာစောင်များ၏အကျဉ်းမှာ "သင်တို့နေထိုင်ရာဒေသတွင် စားရေရိက္ခာချို့တဲ့လျက်ရှိသည်။ သင်တို့နှင့် ကပ်လျက်ရှိသော မြစ်တဘက်ကမ်းတွင် မြန်မာနိုင်ငံသည် ဆန်စပါး၊ စားနပ်ရိက္ခာစားမကုန် နိုင်လောက်

၇၆။ D 1315 ၊

၇၇။ မြန်မာနိုင်ငံမှထွက်ပြေးသွားသည့် မူဆလင်များ တည်ထားသည့်ကျေးရွာများအမည်ဖြစ်သည်။

၇၈။ D 1315 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု၊ စာ ၂။

၇၉။ D 1315 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု၊ စာ ၄

မှတ်ပေးပြီး မွတ်ဆလင်များအား ဖဆပလသို့ သိမ်းသွင်းကာ အရွေးခံစေခဲ့ရာ အဘူခိုင်၊ အဘူဘော်ရှောတို့ ဖဆပလ အမတ်များဖြစ်လာကြ၍ ဘူးသီးတောင်မြို့နယ်မှ စူလတန်မာမွတ် ဖဆပလအမတ်အဖြစ် အရွေးခံရသည်။ ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တောမှ မွတ်ဆလင်အမတ်များကို အရွေးခံခွင့်ပေးခဲ့ပြီး မဲအများအပြားရရှိရန်အတွက် စစ်တကောင်းကုလားများကို ခေါ်သွင်းကာ မဲပေးခွင့်ရအောင် ဆောင်ရွက်ပေးခဲ့သည်ဟုဆိုသည်။ စစ်တကောင်းကုလားများကို ခေါ်သွင်းနေကြောင်း သိသော်လည်း ဦးနုအနေဖြင့် မသိယောင်ဆောင်နေခဲ့ခြင်းဖြင့် ကုလားများ အဆမတန် များပြားလာစေခဲ့သည်။[၈၃]ဖားဝပ်ရွာ (မောင်တော)မှ ပါလီမန်ခေတ်ကြုံခဲ့သူတစ်ဦးက ဦးနုသည် ဖားဝပ်ရွာကို ရောက်ရှိလာကြောင်း၊ မွတ်ဆလင်တွေ ဖဆပလကို မဲပေးလျှင် မှတ်ပုံတင်ထုတ်ပေးမည်။ နေခွင့်ရမည်ဟုပြောသွားကြောင်း ၎င်း၏အတွေ့အကြုံကို ပြောပြခဲ့သည်။[၈၄] မြောက်ဦးမြို့တွင် နေထိုင်သည့် ရတညတွင် ကိုယ်တိုင်ပါဝင်ခဲ့သူတစ်ဦးက ပြောကြားသည်မှာ ဦးနုသည် ဦးဗဆွေ၊ ဦးကျော်ငြိမ်းတို့နှင့်မတူဘဲ မွတ်ဆလင်များထံမှ မဲရရေးအတွက် နှုတ်မှအလွယ်တကူ ကတိပေးမှုများ ပြုခဲ့ကြောင်း၊ ရတည ကိုလည်း ၎င်း၏ပါတီကို ထောက်ခံပါက ရခိုင်ကိုပြည်နယ်ပေးမည်ဟု ရတညအမတ်များကို ၎င်း၏အိမ်သို့ခေါ်၍ ပြောဆိုခဲ့ ကြောင်း ပြောကြားခဲ့သည်။[၈၅]

ဖဆပလမဲအနိုင်ရရေးအတွက် ထိုအချိန်က ပြည်ထဲရေးဝန်ကြီး ဦးဗမောင် (ခေါ်) အဒူလဒစ်၏ ထောက်ခံမှုဖြင့် ဘင်္ဂလီများကို ခေါ်သွင်းလာသည်။ ဘူးသီးတောင်တွင် အဘူခိုင်ဆိုသူက ဖဆပလဥက္ကဋ္ဌ၊ လဝကတို့နှင့်ပေါင်းကာ အိမ်ထောင်စုစာရင်းများ ပြုလုပ်ပြီးမှ တစ်ဘက်နိုင်ငံမှ ဘင်္ဂလီများကို ခေါ်သွင်းလာရာ ရွာပေါင်း (၄၀)ကျော်သည် တစ်မဟုတ်ချင်းရောက်ရှိလာသည်ဟုဆိုသည်။[၈၆]ပြင်ပမှလူပေါင်းများစွာကို ထိုကဲ့သို့ ခေါ်သွင်းလာခြင်းဖြင့် ဖဆပလအနိုင်ရရေး ဆောင်ရွက်ခြင်းသည် ဦးနု၏လုပ်ဆောင်ချက်ဖြစ်သည်။ ထိုအမှားသည် နောင်တွင်နိုင်ငံရေးကို များစွာအထိနာစေသော အမှားတစ်ခုပင်ဖြစ်သည်။ ထို့ကြောင့် ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တောနယ်တွင် ဖဆပလမှာ မွတ်ဆလင်အမတ်များ အနိုင်ရလာပြီး လွှတ်တော်အမတ်များ ဖြစ်လာသည်ကို တွေ့ရသည်။ လွှတ်တော်တွင် နေရာရလာသူများ၏ နောက်ကွယ်တွင် မွတ်ဆလင်ကုန်သည်များ၏ ငွေကြေးထောက်ပံ့မှုများ ရယူခဲ့သည်ဟု သိရသည်။[၈၇]

ဦးနုအစိုးရ အာဏာရလာသည့်အခါ မွတ်ဆလင်အမတ်များ နေရာရလာပြီး ဝန်ကြီးအဆင့်ရာထူးများပါ ရရှိလာကြသည်။ ထိုသို့ရလာသော ရာထူးကို အသုံးချကာ ရခိုင်ပြည်နယ်တွင်းသို့ စစ်တကောင်းမွတ်ဆလင်များ၊ အလွယ်တကူ ဝင်လာနိုင်အောင် အကာအကွယ်ပေးခြင်း၊ စပါးမှောင်ခိုလုပ်ငန်းများ လုပ်ကိုင်ခြင်း၊ မြေအောက်လှုပ်ရှားမှုပြုလုပ်နေသော မူဂျာဟစ်အဖွဲ့ကို အကူအညီပေးခြင်းများ၊ ပြုလုပ်လာသည်ကို တွေ့ရသည်။ ဦးနု၏ဖဆပလအစိုးရကာလတစ်လျှောက်လုံး မွတ်ဆလင်အမတ်များ၏ အာဏာဖြင့် ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တောနယ်ထဲတွင် လှုပ်ရှားမှုအမျိုးမျိုးပြုလုပ်ခဲ့သည်ကို တွေ့ရသည်။ ထိုနယ်မှ မွတ်ဆလင်အမတ်များသည်ပင်လျှင် ၎င်းတို့၏ဩဇာအာဏာကို အသုံးပြုကာ ဘင်္ဂလီများ ဝင်ခွင့်ရအောင် ဆောင်ရွက်ပေးခဲ့သည်ကိုလည်း တွေ့ရှိရသည်။[၈၈]

ရခိုင်တို့ ပြည်နယ် တောင်းဆိုသံများ ကျယ်ပြန့်လာခြင်းကို မွတ်ဆလင်များကလည်း ယခင်ကပင် စိုးရိမ်ခဲ့သည်။ ရခိုင်တို့တောင်းဆိုချက် အောင်မြင်ခဲ့လျှင် ပြည်နယ်ပေးခဲ့လျှင် မွတ်ဆလင်များ ဖိနှိပ်ခံရမည်ကို စိုးရိမ်ခဲ့ကြသည်။ ထို့ကြောင့် ရခိုင်မြောက်ပိုင်းရှိ မွတ်ဆလင်တို့လည်း ခွဲထွက်ရေး လှုပ်ရှားမှုများစတင်ပြုလုပ်လာကြသည်ကို(Rees William)က အစိုးရ

၈၃။ OH/P/0359/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၈၄။ OH/P/0359/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၈၅။ OH/P/0362/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၈၆။ OH/P/0360/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၈၇။ OH/P/0355/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၈၈။ OH/P/0354/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

က (ဘသာ)ဟူသော မြန်မာအမည်ဖြင့် မစ္စတာဂဖါးကဲ့သို့ ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တောမြို့နယ်များရှိ စစ်တကောင်းသား မွတ်ဆလင်များကို ရခိုင်တိုင်းရင်းသားမွတ်ဆလင်များ ဖြစ်လေဟန် မခိုင်မာသော သမိုင်းအထောက်အထားများဖြင့် ရေးသားလာသည်ကို တွေ့ရသည်။

ရခိုင်တို့၏ပြည်နယ်တောင်းဆိုမှု ကြီးထွားလာချိန်တွင် မွတ်ဆလင်တို့ကလည်း ရခိုင်တို့နှင့်တန်းတူ အခွင့်အရေးပေးရန် တောင်းဆိုခဲ့ကြသည်။ တိုင်းရင်းသားအဖြစ် အခွင့်အရေးတောင်းဆိုလာခြင်း ဖြစ်သည်။ ထိုဆောင်းပါးကို ရိုဟင်ဂျာအမျိုးသားညီညွတ်ရေး အဖွဲ့ချုပ်ကလည်း "ရိုဟင်ဂျာလူမျိုးစု ရာဇဝင် အကျဉ်းချုပ်"အမည်ဖြင့် အနည်းငယ် ဖြည့်စွက်ကာ ၁၉၆၀ပြည့်နှစ်တွင် ပုံနှိပ်ဖြန့်ဝေခဲ့သည်။[၉၃] အမ်အေတာဟိရ်ဘာသာကပင် ၁၉၆၃ခုနှစ်၌ "ရိုဟင်ဂျာနှင့် ကမန်လူမျိုးစုများ"ဟူသော စာအုပ်ကို မြစ်ကြီးနားမြို့ ရိုဟင်ဂျာအမျိုးသားညီညွတ်ရေး အဖွဲ့မှတစ်ဆင့် ထုတ်ဝေခဲ့ပြန်သည်။[၉၄] ထို့အတူ မောင်သံလွင်ကလည်း ရိုဟင်ဂျာလူမျိုးများ အကြောင်းကို မြဝတီမဂ္ဂဇင်းတွင် ရေးသားကာ တိုင်းရင်းသားလူမျိုးဖြစ်ကြောင်း လမ်းကြောင်းပြခဲ့သည်။[၉၅] သို့သော် ရိုဟင်ဂျာနှင့်ပတ်သက်သည့် ဆောင်းပါးအားလုံးသည် ဘသာနှင့် ဂဖါးရေးသားသည့် ဆောင်းပါးကို ထပ်တူကူးချရေးသားထားခြင်းများသာ ဖြစ်သည်ကို တွေ့ရသည်။ ထိုထက်ပိုသော အထောက်အထားမရှိတော့ဘဲ လှည့်ပတ်ရေးသားနေခြင်းသာဖြစ်သည်။ ရိုဟင်ဂျာလူမျိုးကို တိုင်းရင်းသားလူမျိုးဖြစ်ရေး စီမံချက်ဖြင့် ပါလီမန်တွင်လည်းကောင်း၊ ပါလီမန်ပြင်ပတွင်လည်းကောင်း၊ စနစ်တကျ မွတ်ဆလင်ပညာတတ်များက ဦးဆောင်ကာ လှုပ်ရှားခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။

(ည) ရိုဟင်ဂျာလူမျိုးကို ဖန်တီးယူခြင်း

အင်္ဂလိပ်တို့ ရခိုင်ကို သိမ်းပိုက်လိုက်သည့်အချိန်အထိ ရိုဟင်ဂျာဟူသောအသုံးအနှုန်း မပေါ်သေးချေ။ ကိုလိုနီခေတ် သမိုင်းဆရာများ ရေးသားသည့် မြန်မာနိုင်ငံသမိုင်း၊ ရခိုင်သမိုင်းစာအုပ်များတွင်လည်း ရိုဟင်ဂျာအကြောင်း မပါခဲ့ချေ။ စစ်တကောင်းဒေသမှ လာရောက်လုပ်ကိုင်သော အလုပ်သမားများ ရခိုင်ဘုရင်လက်ထက်က သုံ့ပန်းအဖြစ် ဖမ်းဆီးလာသူများသာရှိခဲ့ရာ ၎င်းတို့ကို ဘင်္ဂါလီကုလားများဟုသာ ခေါ်ကြသည်။ ရိုဟင်ဂျာဟူသောအသုံးအနှုန်းသည် ဒုတိယကမ္ဘာစစ်အတွင်းမှသာ ပေါ်ပေါက်လာသည့် အသုံးအနှုန်းဖြစ်သည်။ ၁၉၄၇ခုနှစ်တွင် ပေါ်ပေါက်လာသော စကားလုံးသစ်တစ်ခုဖြစ်သည်။ ရိုဟင်ဂျာသမိုင်းကို လွတ်လပ်ရေးရပြီးနောက်ပိုင်းတွင် ဘင်္ဂါလီပညာတတ်များက ရေးသားကြသည်။ ရိုဟင်ဂျာဟူသောအမည်ကို တိုင်းသိပြည်သိဖြစ်အောင် စတင်လှုပ်ရှားမှုသည် ၁၉၆၀ပြည့်နှစ်တွင်မှ စတင်ခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။

ဘူးသီးတောင် ပါလီမန်အမတ် အဒူဂေါ်ဖော် (ဂဖါး)က ၁၉၆၀ပြည့်နှစ် ဧပြီ ၂၁ ရက်နေ့ ရန်ကုန်တွင် ပြုလုပ်သော သတင်းစာရှင်းလင်းပွဲတွင် ရခိုင်၊ ပထန်နှင့်အာရပ်တို့ သွေးနှောရာမှ ဖြစ်ပေါ်လာသော လူမျိုးသည် ရိုဟင်ဂျာလူမျိုးဖြစ်ကြောင်းတင်ပြခဲ့သည်။ အမှန်တကယ်အားဖြင့် ၎င်းတို့၏စကားများသည် ရိုဟင်ဂျာစကားဖြစ်ကြောင်း တင်ပြခဲ့သည်။[၉၆] အမှန်တကယ်အားဖြင့် ၎င်းတို့၏စကားများသည် ဘင်္ဂလီစကားများသာ ဖြစ်သည်။ ၎င်းတို့ပြောသောစကားသည် စစ်တကောင်းအောက်ပိုင်းက ပြောသောစကားဖြစ်သည်။ ဘင်္ဂါလီတွင် စစ်တကောင်းအထက်ပိုင်းက ပြောသောစကားနှင့်

၉၃။ Ba Tha, Roewengyas in Arakan, The Guardian, 1960, P-33

၉၄။ အမ်အေ တာဟိရ်ဘသာ၊ ရိုဟင်ဂျာနှင့် ကမန်လူမျိုးစုများ၊ ရိုဟင်ဂျာအမျိုးသားညီညွတ်ရေးအဖွဲ့၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၆၃

၉၅။ မောင်သံလွင်၊ ရခိုင်ကုလား သို့မဟုတ် ရိုးဝန်ညှာလူမျိုးများ၊ မြဝတီမဂ္ဂဇင်းအတွဲ(၈)အမှတ်(၉)၁၉၆၀ စာ ၁၇

၉၆။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၈၈

ကူညီပေးခဲ့သည်ကိုအကြောင်းပြု၍ အေဒီ ၁၄၃၀ ပြည့်နှစ်တွင် မွတ်ဆလင်ဘာသာဝင်များ စတင်ဝင်ရောက်လာခဲ့ပြီး မွတ်ဆလင်ဘွဲ့ အမည်ခံခဲ့သည်ဟုဆိုသည်။ သို့သော် ရခိုင်သမိုင်းပညာရှင် ဂျက်လိုက်ဒါ (J.P. Leider) က စစ်ရေးအရ မင်းစောမွန်အား မွတ်ဆလင်ဂေါ်ရိဘုရင် ကူညီသည်ဟူသော အထောက်အထားကို ရခိုင်သမိုင်းများတွင် ဒဏ္ဍာရီဆန်ဆန် ရေးသားထားခြင်းဖြစ်ပြီး ဘင်္ဂါသမိုင်းတွင် ခိုင်မာသည့် အထောက်အထားမရှိကြောင်း၊ ထိုအချိန်က ဘင်္ဂါဒေသသည် မတည်မငြိမ်ဖြစ်နေသည့် အခြေအနေကြောင့် မင်းစောမွန်ကို ကူညီသည်မှာ ဖြစ်နိုင်ဖွယ်မရှိကြောင်း ထောက်ပြခဲ့သည်[၁၀၁] ဖယ်ရာကိုယ်တိုင်ကလည်း ဘင်္ဂလားစာပေအထောက်အထားများတွင် မင်းစောမွန်သွားရောက်ခိုလှုံသည့် အထောက်အထားလုံးဝမတွေ့ရပါဟု ဆိုခဲ့သည်။ ရခိုင်ဘုရင်များ မွတ်ဆလင်ဘွဲ့အမည်များကို လက်ခံခဲ့ခြင်းကြောင့် မွတ်ဆလင်ဟု ယူဆရန် အကြောင်းမရှိချေ။ ရခိုင်ဘုရင်များ နန်းတက်လာသည့်အခါတိုင်း ဘုရားတည်ခြင်း၊ ကျောင်းဆောက်လှူဒါန်းခြင်း၊ ကျွန်လှူခြင်း၊ သီရိလင်္ကာသို့ ရဟန်းများ စေလွှတ်ခြင်းတို့ကို ကျောက်စာအထောက်အထားများတွင် အခိုင်အမာပါပြီး ဖြစ်သည်။ အေဒီ ၇ရာစုနှင့် ၉ရာစုအတွင်း ရေးထိုးထားသည့် ရှစ်သောင်းဘုရားအတွင်းရှိ အာနန္ဒစန္ဒြကျောက်စာတွင် ဗုဒ္ဓဘာသာကိုးကွယ်ယုံကြည်မှုကို အခိုင်အမာရေးထိုးထားသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။[၁၀၂] ၁၉၆၀-၆၁ခုနှစ် ရခိုင်တန်ဆောင် မဂ္ဂဇင်းအတွဲ(၂) အမှတ်(၉)၊ အင်္ဂလိပ်ဘာသာပိုင်းတွင် ဆောင်းပါးရှင် စစ်တွေမောင်က မောရစ်ကောလစ်ရေးသားသည့် (Arakan Palace in the Civilization of the Boy)ကို ကိုးကား၍ ရေးသားရာတွင် မြောက်ဦးခေတ် အနုပညာ၊ ဗိသုကာ လက်ရာများသည် မွတ်ဆလင်ယဉ်ကျေးမှု အငွေ့အသက် မပါသည့်အပြင် ဟိန္ဒူယဉ်ကျေးမှုဘက်သို့သာနွယ်ကြောင်း မောရစ်ကောလစ်၏အဆိုနှင့် ဤသို့လူမျိုးတစ်မျိုး တီထွင်ခြင်းမှာ ဤဒေသရှိ တိုင်းရင်းသားများကို မောင်းထုတ်၍ အပိုင်စီး လိုသော ရည်ရွယ်ချက်များသာ ဖြစ်ကြောင်း တင်ပြခဲ့သည်ကို တွေ့ရသည်။[၁၀၃]

ရိုဟင်ဂျာဟူသည့်စကားကို အလံနီကွန်မြူနစ်များက "မူဂျာဟစ်"သူပုန်များအတွက် ထွင်ပေးခဲ့သော အမည်ဖြစ်ကြောင်း၊ ၁၉၅၀ပြည့်နှစ်များ အစပိုင်းက အလံနီများနှင့် မူဂျာဟစ်များသည် 'ယာယီမဟာမိတ်' ဖွဲ့ထားပြီး ဖဆပလအစိုးရကို တိုက်ခိုက်နေကြကြောင်း၊ မူဂျာဟစ်များက ၎င်းတို့အတွက် သမိုင်းဝင်အမည်တစ်ခု ရှာပေးခိုင်းသဖြင့် အလံနီများက ရှာပေးခဲ့ခြင်းဖြစ်ကြောင်း ရေးသားထားသည့် မှတ်တမ်းတစ်ခုလည်း တွေ့ရသည်။မောင်တောမြို့မှ ဆရာတော်တစ်ဦးက

၎င်း၏အတွေ့အကြုံကို ပြောပြသည်မှာ-

ဦးနု၊ ဦးဘဆွေတို့ မောင်တောကို ၁၉၆၀-၆၁မှာ ရောက်လာတော့ ကျောင်းနားက ကုက္ကိုပင်ကြီးနားမှာ အစည်းအဝေးကျင်းပဟောပြောတယ်။ တိုင်းရင်းသားအလိုက် မိတ်ဆက်စကားပြောကြတဲ့အခါ မွတ်ဆလင်ပညာတတ် ဆရာကြီး တွေဖြစ်တဲ့ ဦးဘမောင်၊ ဦးဖေဇီ၊ ဆီဒီတို့ (၃)ဦးလည်း တက်ရောက်ကြတယ်။ သူတို့အလှည့် လရောက်တော့ ကျုပ်တို့ ဗမာနိုင်ငံမှာနေတယ်၊ ဘာလူမျိုးလို့ ခေါ်မလဲလို့မေးတယ်။ ပါလာတဲ့ ဦးဗဆွေက မဖြေဘူး၊ ဦးအောင်ဇံဝေက မင်းတို့ ဟိုက ဒီက လွင့်ကျလာတဲ့အတွက် လွင်ဂျာ (ရွှင့်ဂျာ) လို့ဘဲ ခေါ်ပေါ့လို့ ပြောတယ်၊ အဲဒီစကားကများ စပြီး ပေါ်ပေါက်လာ သလားတော့မသိဘူး။

ဟုပြောကြားခဲ့သည်။[၁၀၄] လွင့်လာသူ အခြေတကျမရှိသွားနေသူကို လွင့်ဂျာဟုခေါ်ပြီး ရခိုင်အသံထွက်နှင့် ရွှင့်ဂျာဟုပြောကြသည်။ ရွှင့်သည် ရခိုင်စကားဖြစ်ပြီး ဂျာသည်ကုလားစကားဖြစ်သည်။ ထိုစကားမှ ရိုဟင်ဂျာဖြစ်လာသည်ဟု ထင်ကြောင်း ပြောကြသော်လည်း မွတ်ဆလင်တို့အနေဖြင့် စကားလုံး၏အဓိပ္ပါယ်ကို မကြိုက်ကြချေ။ သို့သော် အခြား အဓိပ္ပါယ်သက်ရောက်အောင် ဖန်တီးကာ လူမျိုးတစ်မျိုးဖြစ်ရေး ဆောင်ရွက်လာသည်ကို တွေ့ရသည်။ မည်သို့ဆိုစေ

၁၀၁။ ဦးလှထွန်းဖြူ၊ ရခိုင်ပြည်နယ် စီးပွားရေးဘဏ္ဍာတိုက်၊ စာ ၉၂-၉၆

၁၀၂။ အာနန္ဒစန္ဒြကျောက်စာ

၁၀၃။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၈၈

၁၀၄။ ရခိုင့်အားမာန် (၂)၊ ရခိုင်သမိုင်းသုတေသနအသင်း၊ ၁၉၉၆၊ စာ ၃၉

ထိုမှတ်ချက်တွင် တိုင်းရင်းသားအဖြစ် တောင်းဆိုလျှင် လိုအပ်သည့်အချက်များကို ထောက်ပြခဲ့သည်။ ကိုယ်ပိုင်ယဉ်ကျေးမှု၊ ကိုယ်ပိုင်စာ၊ ကိုယ်ပိုင်စကား၊ ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်နေထိုင်လာခဲ့မှု စသည့်အချက်များ ပြည့်စုံမှသာ သီးခြားပြည်နယ် တောင်းဆိုပိုင်ခွင့်ရှိကြောင်း၊ ထိုသို့မရှိသေးလျှင်လည်း နိုင်ငံသားများရပိုင်ခွင့်ကို အသုံးချကာ ဥပဒေပြုလွှတ်တော်သို့ ရောက်အောင်ဆောင်ရွက်ပြီး လွှတ်တော်ထဲမှတစ်ဆင့် မိမိလိုချင်သောအချက်ကို ကိုင်လှုပ်နိုင်ကြောင်း မှတ်ချက်ချသွားခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ ထိုအချက်များသည် အင်္ဂလိပ်တို့အနေဖြင့် ၎င်းတို့တောင်းဆိုသောအချက်များကို လက်မခံဟုဆိုသော်လည်း နောင်အခါ မည်သို့ဆောင်ရွက်ရမည်ကို လမ်းကြောင်းပေးလိုက်သည့်သဘောပင်ဖြစ်သည်။ ထိုလမ်းကြောင်းအတိုင်း ယနေ့လှုပ်ရှားနေသည်ကို တွေ့ရပေသည်။ ထိုလမ်းကြောင်းအတိုင်းပင် ပါလီမန်ခေတ်တွင် ရွေးကောက်ပွဲဝင်နိုင်အောင် ဆောင်ရွက်ခဲ့ရာ ပါကစ္စတန်နိုင်ငံသားဖြစ်သော ဂပါးပင်လျှင် အမတ်ဖြစ်လာသည်ကို တွေ့ရသည်။ လွှတ်တော်တွင် နေရာကောင်းများ ရရှိအောင် ဆောင်ရွက်ကာ ၎င်းတို့၏အာဏာဖြင့် ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တော၊ ရသေ့တောင်နယ်များတွင် တစ်ဖက်နိုင်ငံမှ ဘင်္ဂါလီများကို အလုံးအရင်း သွင်းခွင့်ရရှိခဲ့ခြင်းဖြင့် ယနေ့လူဦးရေ အဆမတန်များပြားလှသော အခြေအနေကို ရောက်ရှိခဲ့ခြင်းသည် ၎င်းတို့၏စနစ်တကျ ဆောင်ရွက်ခဲ့သည့် စီမံကိန်းဖြစ်သည်ကို တွေ့ရသည်။ ထို့အတူ တိုင်းရင်းသားလူမျိုးတစ်မျိုးဖြစ်ကြောင်းကိုလည်း ဗြိတိသျှတို့ပေးခဲ့သည့်လမ်းကြောင်းအတိုင်း ကိုယ်ပိုင်စာတီထွင်ခြင်း၊ ကိုယ်ပိုင်စကားတီထွင်ခြင်း၊ ကိုယ်ပိုင်ယဉ်ကျေးမှုရှိခဲ့ကြောင်းကို သမိုင်းလိမ်များ၊ ဖန်တီးပြုလုပ်ကာ မြောက်ဦးခေတ်ဘုရင်များသည်ပင်လျှင် ၎င်းတို့ယဉ်ကျေးမှုဖြင့် အုပ်ချုပ်ခဲ့သည့်ဘုရင်များဖြစ်ခဲ့ကြောင်း ရေးသားထုတ်လွှင့်လာသည်ကို တွေ့ရသည်။

(၄) ၁၉၆၂ နောက်ပိုင်း ရခိုင်ပြည်နယ်၊ ဘင်္ဂါလီမွတ်ဆလင်များ အခြေအနေ

သို့သော် မြန်မာနိုင်ငံ၏နိုင်ငံရေးအခြေအနေသည် ဗိုလ်ချုပ်ကြီးနေဝင်း ၁၉၆၂ခုနှစ်တွင် အာဏာရယူပြီးနောက်ပိုင်း အသွင်တစ်မျိုးပြောင်းလဲသွားခဲ့သည်။ ရခိုင်ပြည်နယ်တောင်းဆိုမှုများ ခွဲထွက်လိုမှုများသည်လည်း ပျောက်ကွယ်သွားခဲ့သည်။ ဗိုလ်ချုပ်နေဝင်း၏တော်လှန်ရေးကောင်စီ အစိုးရလက်ထက်တွင် နိုင်ငံရေးပါတီအားလုံးကို ဖျက်သိမ်းခဲ့သည်။ ထို့ကြောင့် မွတ်ဆလင်ကုလားတို့၏ နိုင်ငံရေးလှုပ်ရှားမှုများသည်လည်း ခေတ္တငုပ်လျှိုးသွားခဲ့သည်။ ၁၉၆၉ခုနှစ်တွင် ဘီအေဇော်ဖော ခေါင်းဆောင်သောမြေအောက် သောင်းကျန်းသူများသည် တောင်ပိုင်းနှင့်မြောက်ပိုင်းဒေသများတွင် ပြန်လည်ဆူပူလှုပ်ရှားမှုများကို စတင်ခဲ့ကြသည်။[၁၁၁] ၁၉၇၄ခုနှစ်တွင် ဘီအေဇော်ဖောအဖွဲ့သည် တပ်မတော်ထိုးစစ်ကြောင့် တဖြည်းဖြည်း ပြိုကွဲသွားသည်။ ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တောရှိ မူဂျာဟစ်သူပုန်များသည်လည်း တပ်မတော်ထိုးစစ်ကြောင့် တစ်ဖက်နိုင်ငံသို့ ထွက်ပြေးခဲ့ကြသည်။[၁၁၂]

တော်လှန်ရေးအစိုးရသည် မြန်မာ့ဆိုရှယ်လစ်လမ်းစဉ်ပါတီကို တည်ထောင်ပြီး တစ်ပါတီစနစ်ဖြင့် ဆက်လက်အုပ်ချုပ်ခဲ့သည်။ ဖွဲ့စည်းပုံအခြေခံဥပဒေကို ရေးဆွဲရေးအတွက် (၁၉၇၁)ခုနှစ်တွင် ပြည်သူတို့ထံ အကြံဉာဏ်ပေးရန် တောင်းခံခဲ့သည်။ ထိုအချက်ကို အခွင့်ကောင်းယူပြီး မြေပေါ်မြေအောက် မွတ်ဆလင်ကုလားများ ပြန်လည်ခေါင်းထောင်လာခဲ့သည်။ ၎င်းတို့က ရိုဟင်ဂျာအမည်ခံ မွတ်ဆလင်တို့အတွက် အခွင့်အရေးတောင်းသော "ရိုဟင်ဂျာလူမျိုးများက အကြံပေးဆန္ဒပြုစာတမ်း" ဟူသောအမည်ပါစာတမ်းကို အစိုးရသို့ တင်ပြခဲ့သည်။ မောင်တောမြို့နယ် ပြည်သူများ၏ သဘောထားနှင့် အကြံပေးချက်များတွင် ရိုဟင်ဂျာကို တိုင်းရင်းသားအဖြစ် အသိအမှတ်ပြုပေးရန် အကြံပြုထားသည်ကို

၁၁၁။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၄၉

၁၁၂။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၅၁

အမည်ခံ မွတ်ဆလင်တို့၏မြေအောက်လှုပ်ရှားမှုများ ပြန်လည်ခေါင်းထောင်လာပြန်သည်။ ၎င်းတို့ကို နိုင်ငံခြားသတင်းစာ၊ ဂျာနယ်များမှတစ်ဆင့် မြန်မာအစိုးရက မွတ်ဆလင်များကို မျိုးပြုတ်အောင် သတ်ဖြတ်နေသည်ဟု သတင်းလွှင့်ရေးသားခဲ့ကြသည်။ ဘင်္ဂလားဒေ့ရှ်အစိုးရကလည်း ထွက်ပြေးလာသူများကို မိမိတို့နိုင်ငံသားများ မဟုတ်သဖြင့် လုံးဝတာဝန်မယူနိုင်ကြောင်း ကြေညာခဲ့သည်။ ဘင်္ဂါလားဒေ့ရှ်၊ ပါကစ္စတန်၊ မလေးရှားစသော မွတ်ဆလင်နိုင်ငံတို့မှ ထုတ်ဝေသည့် သတင်းစာများကလည်း မြန်မာနိုင်ငံအစိုးရကို ဝိုင်းဝန်းရှုံ့ချခဲ့ကြသည်။ ထို့ကြောင့် ကုလသမဂ္ဂမှကြားဝင်ကာ ထွက်ပြေးသွားသောမွတ်ဆလင်တို့ကို ဒုက္ခသည်များအဖြစ် သတ်မှတ်ကာ စားနပ်ရိက္ခာ၊ ဆေးဝါးတို့ကို ထောက်ပံ့ကူညီခဲ့သည်။ ထိုပြဿနာကို မြန်မာအစိုးရနှင့် ဘင်္ဂလားဒေ့ရှ်အစိုးရတို့က ဆွေးနွေးဖြေရှင်းရန်လည်း စေ့စပ်ပေးခဲ့သဖြင့် နှစ်နိုင်ငံအစိုးရများ စေ့စပ်ဆွေးနွေးခဲ့ကြသည်။ အဆိုပါကိစ္စကို အကြောင်းပြု၍ စစ်တကောင်းသား မွတ်ဆလင်တို့သည် ရိုဟင်ဂျာမျိုးချစ်တပ်ဦး (R.P. F) (Rohingya Patriot Front) နှင့် ရိုဟင်ဂျာသွေးစည်းညီညွတ်ရေးအဖွဲ့(R.S.O) (Rohingya Solidarity Organization) ဟူသည့် မြေအောက်လှုပ်ရှားမှုအဖွဲ့နှစ်ဖွဲ့သည် တစ်ဖက်နိုင်ငံတွင် ခြေကုတ်ယူကာ လှုပ်ရှားလာခဲ့သည်။ ၎င်းအဖွဲ့နှစ်ဖွဲ့သည် ပူးပေါင်းခဲ့ပြီး အာရကန်ရိုဟင်ဂျာလွတ်မြောက်ရေးတပ်ဦး (A.R.I. F) ကို ဖွဲ့စည်းလိုက်သည်။ စစ်တကောင်းနယ်တွင် အခြေစိုက်နေထိုင်ကြပြီး အာရပ်နိုင်ငံများ၊ တူရကီနှင့် ဆော်ဒီအာရေးဗျနိုင်ငံရှိ အစ္စလမ်အဖွဲ့အသီးသီးတို့၏ အကူအညီရရှိသည်။[၁၁၉]

၎င်းတို့သည် မိမိကိုယ်ကို ရခိုင်တိုင်းရင်းသား ရိုဟင်ဂျာလူမျိုး မွတ်ဆလင်များအဖြစ် ခံယူ၍ မောင်တော၊ ဘူးသီးတောင်မြို့နယ်များကို ရိုဟင်ဂျာပြည်နယ်အဖြစ် ထူထောင်ပေးရန် တောင်းဆိုသည်။ အဖွဲ့၏ကြေညာစာတမ်းတွင် မြန်မာနိုင်ငံအစိုးရအနေဖြင့် ရိုဟင်ဂျာကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ခွင့်ရ ပြည်နယ်ပေးရန် တောင်းဆိုခဲ့သည်ကို တွေ့ရသည်။ ဦးဖော်ဇံက "ပြည်ထောင်စုမြေကို စစ်တကောင်းသား လိုချင်၍ ပုန်ကန်နေကြခြင်းဖြစ်ကြောင်း၊ ထိုအချက်ကို လွတ်လပ်သောပြည်ထောင်စုမြန်မာနိုင်ငံတော်အစိုးရသည် လေးလေးနက်နက်စဉ်းစားပြီး ပါကစ္စတန်တိုင်းပြည်နှင့် အချိန်မှီဆွေးနွေးတိုင်ပင်လျက် ရှင်းလင်းရန် သင့်ပေသည်။ ဤနယ်စပ်အရေးကြောင့် ပထမအင်္ဂလိပ်မြန်မာစစ်ဖြစ်ခဲ့ရသည်။ တဖန် ဤနယ်စပ်အရေးကြောင့် နှစ်နိုင်ငံစိတ်ဝမ်းကွဲပြားမှု မပေါ်ပေါက်စေရန် အချိန်မီတားဆီးသင့်ပေသတည်း"ဟု ရေးသားထားသည်ကို တွေ့ရသည်။[၁၂၀]

(၄) ၁၉၀၀ အရေးအခင်းနောက်ပိုင်း ရိုဟင်ဂျာအမည်ဖြင့် လှုပ်ရှားမှု

၁၉၈၈အတွင်း ဖြစ်ပျက်ခဲ့သော ဒီမိုကရေစီအရေးအခင်းကာလ လူထုအုံကြွမှုကို အခွင့်ကောင်းယူကာ မွတ်ဆလင်လှုပ်ရှားမှုများလည်း ချိန်ကိုက်လှုပ်ရှားလာသည်ကို တွေ့ရသည်။ ၎င်းတို့မှာ မောင်တောတွင် ၈၈အရေးအခင်း မတိုင်မီကပင် စီစဉ်ခဲ့ရာ ၎င်းမှာ ၁၃-၅-၈၈ရက်နေ့၌ ရခိုင်တိုင်းရင်းသားများအား လုပ်ကြံပြီး တစ်ဖက်နိုင်ငံမှ ဘင်္ဂါလီများကို ချက်ချင်းအစားထိုးရေး ကြံစည်ခဲ့ခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ မွတ်ဆလင်တို့အနေဖြင့် ဒုတိယကမ္ဘာစစ်ကာလ ရခိုင်ကုလားအဓိကရုဏ်းတွင် ရခိုင်များကို ဘူးသီးတောင်၊ မောင်းတောနယ်မှ မောင်းထုတ်ခဲ့သည့် မေ ၁၃ရက်နေ့ကို ၎င်းအောင်ပွဲနေ့အဖြစ် သတ်မှတ်ထားသဖြင့် ၁၉၈၈ခုနှစ် မေ ၁၃ရက်တွင်လည်း ထိုရည်ရွယ်ချက်အကောင်အထည်ဖော် ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်ကို သိရှိရသည်။[၁၂၁] ထိုနေ့ညတွင် ဘင်္ဂါလီလူမျိုး ငါးသောင်းခန့် မြို့ပေါ်ရှိ အာဏာပိုင်ပုဂ္ဂိုလ်များ မရှိခြင်းကို အခွင့်ကောင်းယူကာ ရခိုင်သားများကို သတ်ပစ်ကြသည်။ ဘုရားရှင်အလိုကျ ဘာသာရေးတိုက်ပွဲဆင်နွှဲကြဟု ကြွေးကြော်ကာ မြို့ကို ဝိုင်းရံလာကြ သည်။ ထိုအချိန်က မြို့တွင်းတွင် လုံခြုံရေးအခြေအနေအင်အားနည်းနေခြင်းကို အခွင့်ကောင်းယူကာ စနစ်တကျပိတ်ဆို့ပြီး မောင်တောမြို့ကို အပြီးအပိုင်သိမ်းပိုက်ရန် ဆောင်ရွက်ခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။ ဝိုင်းရံထားသောဘင်္ဂါလီများကို အတင်းဖောက် ထွက်ကာ တပ်ကိုသွားရောက်အကူအညီတောင်းရန် ကြိုးပမ်းခဲ့ကြရသည်။ ရဲနှင့်လုံထိန်းတပ်က ရခိုင်ပြည်သူများနှင့်အတူ ခုခံသဖြင့် ၎င်းတို့ကြံရွယ်ချက် မအောင်မြင်ခဲ့ချေ။ အောင်မြင်ခဲ့ပါက မောင်တောကို မွတ်ဆလင်နယ်မြေအဖြစ် သွတ်သွင်း ရန်ကြံစည်ခဲ့ကြသည်။[၁၂၂]

၁၁၉။ ဖိုးကံကောင်း၊ 'ခမ္ဘန္တရာယ် ရိုဟင်ဂျာ'၊ မြက်ခင်းသစ်မဂ္ဂဇင်း၊ ၁၉၉၂ အမှတ်စဉ် (၂၅)၊ ၁၉၉၂၊ စာ ၈၇

၁၂၀။ ဖော်ဇံ၊ ရခိုင်နယ်စပ်မှ ဗိုလ်ချင်းပျံ၊ ဓညဝတီမဂ္ဂဇင်းနှစ်လည် (၁၉၅၂-၅၃) စာ-၂၁

၁၂၁။ H/P/0360/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၁၂၂။ ရခိုင်ပြည်နယ်နှင့် ရိုဟင်ဂျာအမည်ခံ ဘင်္ဂါလီများ ပြဿနာစာတမ်း၊ စာ ၁၄၆

(မြန်မာနိုင်ငံ ရိုဟင်ဂျာများအသင်း-ဂျပန်ပြည်) မှ ဇော်မင်းထွဋ် ရေးသားထုတ်ဝေသည့် “ပြည်ထောင်စုမြန်မာနိုင်ငံတော်နှင့် တိုင်းရင်း သားရိုဟင်ဂျာများ” စာအုပ်သည် ရိုဟင်ဂျာကို တိုင်းရင်းသားလူမျိုးတစ်မျိုးအဖြစ် အသိအမှတ်ပြုလာအောင် ကြိုးပမ်းချက် တစ်ရပ်ပင်ဖြစ်သည်။[၁၂၉]

ပြည်ပသို့ သွားရောက်အလုပ်လုပ်ကိုင်နေသော မွတ်ဆလင်ပညာတတ်များအနေဖြင့် မွတ်ဆလင်နိုင်ငံများ၏ (အထူးသဖြင့် ဆော်ဒီအာရေးဗီးယား) အထောက်အပံ့ကိုယူကာ ရိုဟင်ဂျာတိုင်းရင်းသားဖြစ်ရေး လှုပ်ရှားမှုများ ပြုလုပ်လာသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ထိုသို့ဆောင်ရွက်ရာတွင် ကမ္ဘာ့မီဒီယာလောကတွင် လက်ဦးမှုရယူရန် (Web Site) ထောင်ခြင်း၊ ဆွေးနွေးပွဲများပြုလုပ်ခြင်းတို့ ဆောင်ရွက်လာသည်။ အင်တာနက်တွင် လေ့လာကြည့်သည့်အခါ ရိုဟင်ဂျာဝက်ဘ်ဆိုက်များ အများအပြားရှိသည်ကို တွေ့ရပြီး (Search Engine) ကောင်းသဖြင့် အင်တာနက်၏နေရာတကာတွင် တက်လာသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ၎င်းတို့၏ ဝက်ဘ်ဆိုက်များတွင် (Rohingya Language & Rohingya Culture) စသည်တို့ ထည့်သွင်းထားသည့်အပြင် ရိုဟင်ဂျာဘာသာစကားသင်နည်းကိုပါ ထည့်သွင်းလာပါသည်။ ထို့အပြင် ၎င်းတို့တွင် စာမရှိသဖြင့် အူရဒူ ဘာသာစကားကိုသုံးလျှင်လည်း တစ်ဖက်နိုင်ငံသားဟု ယုံကြည်ကြမည်ကို တွက်ဆကာ အခြားဘာသာစကားများနှင့်မတူဘဲ သီးခြားအသွင် သီးခြားစကားရှိသည့်ပုံစံဖြင့် (Roman) စာဖြင့် တီထွင်ရေးသားနေသည်ကို တွေ့ရသည်။ အာရဗီ၊ အူရဒူဘာသာစကားများကို ပေါင်းစပ်ကာ စာအသစ်တီထွင်ပြီး နိုင်ငံသစ်တစ်ခုလုပ်ရန် ကြံစည်ခြင်းဖြစ်သည်။ တစ်နည်းဖြင့် ကိုယ်ပိုင်ယဉ်ကျေးမှုရှိသော လူမျိုးများဟူသည့် အမိပ္ပါယ်သို့ရောက်ရှိအောင် စနစ်တကျ ဆောင်ရွက်နေခြင်းပင်ဖြစ်သည်။

အခြားလုပ်ဆောင်ချက်တစ်ခုမှာ ရိုဟင်ဂျာလူမျိုး အမှန်တကယ်ရှိကြောင်း ခိုင်လုံစေရန် နိုင်ငံတကာ စာတမ်းဖတ်ပွဲများတွင် ပါဝင်ဖတ်ကြားစေခြင်းတို့ဖြစ်သည်။ ထိုသို့ စာတမ်းဖတ်ကြားရာတွင် ၎င်းတို့ကိုယ်တိုင် ဖတ်ကြားခြင်းမဟုတ်ဘဲ နိုင်ငံတကာတွင် နေရာရပြီးဖြစ်သည့် ပညာရှင်များကို ရိုဟင်ဂျာလူမျိုးရှိကြောင်း စာတမ်းများ ဖတ်ကြားစေခြင်း၊ ဖြစ်သည်ဟု သိရသည်။ ထို့အတူ ရိုဟင်ဂျာသမိုင်း၊ ရိုဟင်ဂျာယဉ်ကျေးမှု ဓလေ့ထုံးစံ စသည်ဖြင့် စာအုပ်များကို သမိုင်းဆရာများအား ရေးသားခိုင်းကာ ထုတ်ဝေမှုများ ပြုလုပ်လာသည်ကို တွေ့ရသည်။

တစ်ချိန်တည်းမှာပင် ဒေသတွင်း မော်လဝီဆရာများအနေဖြင့် လူငယ်အားလုံး အာရဗီစကား သင်ကြားခြင်းကို နံနက်တစ်ကြိမ် ညနေတစ်ကြိမ် သင်ခိုင်းသည်ကို တွေ့ရသည်။ ထိုသို့ဆောင်ရွက်သဖြင့် ယခင်သုံးစွဲနေသည့် ၎င်းတို့၏ ဘင်္ဂါလီစကားထဲသို့ အာရဗီစကားရောစပ်လိုက်ပြီး ၎င်းတို့သည် စစ်တကောင်းဘက်က လာသည်လူမျိုးမဟုတ်သဖြင့် စကားလည်း မတူကြောင်း၊ အေဒီ ၈ ရာစုနှစ်က ရောက်ရှိလာသည့် အာရပ်ကုန်သည်များမှတစ်ဆင့် အခြေချနေထိုင်သူများဖြစ်ကြောင်း ဟူသည့် လမ်းကြောင်းကို ရောက်ရှိအောင် စနစ်တကျပြင်ဆင်ထားခြင်းဖြစ်သည်ကို တွေ့ရသည်။

ရခိုင်ပြည်နယ်အတွင်း မွတ်ဆလင်များ၏ လုပ်ဆောင်မှုမှန်သမျှသည် မော်လဝီဆရာတို့၏ ညွှန်ကြားချက်အပေါ်မူတည်ဆောင်ရွက်နေခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ တစ်နည်းအားဖြင့် ၎င်းတို့ဖြစ်ချင်သော ဆန္ဒကို မွတ်ဆလင်များက အကောင်အထည်ဖော်ရခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ ဘာသာရေးဖြင့် အရာရာကို ထိန်းချုပ်ထားသည့်သဘောပင်ဖြစ်သည်။ ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တောဒေသတွင် မွတ်ဆလင်ဘာသာဝင်အမျိုးသမီးများသည် ခေါင်းမြီးခြုံရမည်။ ဗီဒီယို၊ ရုပ်ရှင်ကြည့်ခွင့်မရှိဟု မော်လဝီဆရာများက သတ်မှတ်ထားသည်။ မော်လဝီဆရာတို့အနေဖြင့် နိုင်ငံတကာမွတ်ဆလင်အဖွဲ့များနှင့် ကွန်ယက်ဆက်နွယ်မှုရှိနေသဖြင့် ၎င်းတို့ဆောင်ရွက်ချက်များသည် စနစ်တကျစီမံကိန်းများ ရှိပုံရပေသည်။ အချို့မော်လဝီဆရာများ အထောက်အပံ့ပေးမှု အခြေအနေကို လေ့လာသည့်အခါ မောင်တောမြို့နယ် အလယ်သံကျော်ရွာရှိ ဗလီတစ်ခုပင်လျှင် တစ်နှစ်လျှင် မြန်မာငွေသိန်း (၃၀၀)အထောက်အပံ့ရသည်ဟု သိရှိရသည်။ ထိုရွာတွင် အိမ်ခြေ ၃၀၀၀ကျော်ရှိရာ အိမ်ထောင်စုတိုင်းတွင် (၁)ဦးမှ (၃)ဦးထိ ဆော်ဒီအာရေဗျ၊ ဩစတေးလျ၊ မလေးရှားတို့တွင် အလုပ်လုပ်ကိုင်သူများရှိကြောင်း သိရှိရသည်။[၁၃၀] ၎င်းလူများ ပြန်လည်ဝင်ရောက်လာသည့်အခါ အဆိုပါဒေသ၏ စီးပွားရေးအခြေအနေကို ပိုမိုချုပ်ကိုင်လာနိုင်ခွင့်များ ရရှိလာသည်ကို တွေ့ရသည်။ ထိုအခြေအနေများက ဒေသခံတိုင်းရင်းသားများ

၁၂၉။ ဇော်မင်းထွဋ်၊ ပြည်ထောင်စုမြန်မာနိုင်ငံတော် နှင့် တိုင်းရင်းသားရိုဟင်ဂျာများ၊ (ပထမအကြိမ်) Maruyama Corp, Tokyo ၂၀၀၃

၁၃၀။ OH/P/0358/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစ

စနစ်တကျပြန်လည်တုံ့ပြန်ရန် လိုအပ်လာမည်ဖြစ်သည်။ ရိုဟင်ဂျာလှုပ်ရှားမှုသည် ပြည်နယ်တစ်ခုအဖြစ် ပါလီမန်ခေတ်က တောင်းဆိုခဲ့သော်လည်း ယခုအခြေအနေသည် နိုင်ငံတည်ထောင်ရန် စီစဉ်သည်အထိ လှုပ်ရှားလာသည်ကို တွေ့ရသည်။ ထို့အတူ ရွေးကောက်ပွဲတွင် ပါလီမန်ခေတ်ကကဲ့သို့ အခွင့်ကောင်းကြုံရန် စောင့်ကြည့်နေပုံရသည်ကိုလည်း တွေ့ရှိရသည်။ ထိုသို့ အခွင့်ကောင်းကြုံလာလျှင် ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တောနယ်များကို ၎င်းတို့ချုပ်ကိုင်ထားနိုင်မည်ဟု ယူဆကြသည်။

ရခိုင်တိုင်းရင်းသား လူကြီးများအနေဖြင့် စိုးရိမ်နေသည့်အချက်မှာ ပါလီမန်လက်ထက်ကဲ့သို့ ရွေးကောက်ပွဲများ ပြုလုပ်လာပါက မွတ်ဆလင်အများစုသည် ပါလီမန်အမတ်ဖြစ်လာပြီး ရခိုင်တိုင်းရင်းသားများ၏ အနာဂတ်အခြေအနေ မရေရာတော့မည့်အချက်ပင် ဖြစ်ပါသည်။ ၎င်းတို့၏သဘောထားအရ ရွေးကောက်ပွဲများပြုလုပ်သည့်အခါ အခြားဒေသများကဲ့သို့ ရခိုင်တွင် မပြုလုပ်ဘဲ အစိုးရ၏ထိန်းချုပ်မှုအောက်တွင် ယခုအတိုင်းထားကာ ဆောင်ရွက်စေလိုသောသဘော ထားများ ရှိသည်ကို တွေ့ရသည်။ ပါလီမန်ခေတ်အခြေအနေမျိုးကို ယခုတစ်ကြိမ်ပြန်သွားပါက ထိုခေတ်အခြေအနေထက် ပိုမိုဆိုးရွားလိမ့်မည်ဟု ၎င်းတို့ကိုယ်တိုင်က ယူဆထားကြပုံရသည်။

ရောက်ရှိနေပြီး မွတ်ဆလင်များနှင့် တိုင်းရင်းသားရခိုင်တို့အကြားတွင် တစ်ဦးနှင့်တစ်ဦး ယုံကြည်မှုကင်းမဲ့ခြင်း သည် အင်္ဂလိပ်တို့အကွက်ချဆောင်ရွက်ခဲ့သော ၁၉၄၂ခုနှစ် စစ်အတွင်း အဓိကရုဏ်းက စတင်အခြေခံခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ ထိုသို့ယုံကြည်မှုကင်းမဲ့ခြင်းမှ ကင်းလွတ်ကာ ငြိမ်းချမ်းစွာနေထိုင်လိုသော အုပ်စုများလည်း နှစ်ဦးနှစ်ဘက်လုံးတွင် ရှိသည်ကို တွေ့ရသည်။ အချို့မွတ်ဆလင်များက ရိုဟင်ဂျာဖြစ်ဖြစ်၊ ဘင်္ဂါလီဖြစ်ဖြစ် စိတ်မဝင်စားကြောင်း၊ ယခင်ကဲ့သို့ အေးအေး ချမ်းချမ်းသာ စားသောက်နေထိုင်သွားလိုကြောင်း ပြောသည်များလည်း ရှိသည်ကို တွေ့ရသည်။ သို့သော် မွတ်ဆလင်တို့ အနေဖြင့် အသိုက်အဝန်းစနစ်ဖြင့် နေထိုင်သူများဖြစ်ရာ ထိုအသိုက်အဝန်းကို ထိန်းချုပ်ထားသည့် မွတ်ဆလင်ဆရာတို့၏ ဩဇာကို ကျော်လွန်ဆောင်ရွက်ခြင်းငှာ မည်သူမျှဆောင်ရွက်နိုင်ခြင်း မရှိသည်ကိုတွေ့ရသည်။

ရခိုင်တို့အနေဖြင့် ယူဆထားသည်မှာ တစ်ချိန်က မေယုခရိုင်ဟုခေါ်သော ဘူးသီးတောင်၊ မောင်တော၊ ရသေ့တောင်ဒေသများသည် အချိန်မရွေးပေါက်ကွဲနိုင်သော ဒေသများဖြစ်ပြီး ထိုသို့ဖြစ်လာလျှင် မွတ်ဆလင်များအနေဖြင့် ပြည်ပသင်တန်းများ တက်ရောက်ပြန်လာကြသူများ နေရာတိုင်းတွင် လျှို့ဝှက်သိပ်သည်းစွာ မြှုပ်နှံထားပြီးဖြစ်နေရာ ၎င်းတို့အနေဖြင့် အဆင်သင့်ပြင်ဆင်ပြီးဖြစ်သဖြင့် တိုင်းရင်းသားများအနေဖြင့် အထူးစိုးရိမ်စရာဖြစ်ပြီး စစ်အတွင်း ကြုံရ သည့်အတိုင်း ပြန်လည်ရင်ဆိုင်ရနိုင်ကြောင်းကို ၁၉၈၈ မေ ၁၃အရေးကို သာဓကပြုကာ ထောက်ပြသည်များကိုလည်း တွေ့ရှိရသည်။ အခြေခံအကြောင်းရင်းသည် အင်္ဂလိပ်တို့ မီးမွှေးထားခဲ့သည့် အချင်းအရာတစ်ခုဖြစ်ရာ မြန်မာနိုင်ငံထဲတွင် နေထိုင်သောသူတိုင်း နိုင်ငံအပေါ် သစ္စာစောင့်သိရေးပင် ဖြစ်သည်။ ရခိုင်တိုင်းရင်းသား အဘိုးတစ်ဦးက "သူတို့တွေဟာ ခန္ဓာကိုယ်ကသာ မြန်မာနိုင်ငံမှာဖြစ်ပြီး စိတ်က ဘင်္ဂလားမှာဖြစ်တယ်၊ သည်နိုင်ငံမှာနေထိုင် အသက်မွေးစားသောက်ပေမဲ့ သူတို့စိတ်က ဘင်္ဂလားမှာဘဲရှိတယ်'ဟု မှတ်ချက်ချခဲ့သည်။ ထိုသို့မဖြစ်ရန်အတွက် ရှိနေပြီးဖြစ်သော မွတ်ဆလင်များကို အဆင့်ဆင့်စီမံကိန်းချကာ မိမိနေထိုင်သည့် နိုင်ငံအပေါ် သစ္စာစောင့်သိရေးကို စည်းရုံးဆောင်ရွက်နိုင်မှသာ မြန်မာနိုင်ငံ၏ အနောက်ဘက်တံခါး လုံခြုံရေးအတွက် စိတ်ချရမည်ဖြစ်ပါသည်။

နိုင်ငံတကာတွင် မီဒီယာဖြင့် ထိုးဖောက်မှုအပိုင်းတွင် ရိုဟင်ဂျာဝက်ဘ်ဆိုက်များသည် အများအပြားနေရာယူထား ရာ မီဒီယာကို မီဒီယာဖြင့် တိုက်ရေးသည်လည်း အရေးပါသည့်လုပ်ငန်းတစ်ခု ဖြစ်ပေသည်။ အရှေ့တောင်အာရှတစ်ခု လုံး မွတ်ဆလင်နိုင်ငံဖြစ်ရေး ရည်ရွယ်ချက်တစ်ခုသည် မြန်မာနိုင်ငံနှင့် ထိုင်းနိုင်ငံကို လွှမ်းမိုးလိုက်သည်နှင့် အလို အလျောက် ချိတ်ဆက်ပြီးဖြစ်ရာ မြန်မာနိုင်ငံ၊ ရခိုင်ပြည်နယ်နှင့် ထိုင်းနိုင်ငံတောင်ပိုင်းတို့တွင် မွတ်ဆလင်လှုပ်ရှားမှုများ သည် ထိုရည်မှန်းချက်ကို စနစ်တကျ အကောင်အထည်ဖော်နေခြင်းပင်လောဟု စဉ်းစားနိုင်ပေသည်။

လူ့အခွင့်အရေးကို တွင်တွင်ကျယ်ကျယ်အသုံးချကာ အော်ဟစ်နေသော ရိုဟင်ဂျာတိုင်းရင်းသားဖြစ်ရေး၊ လှုပ်ရှားမှုနောက်ကွယ်တွင် ဘာသာရေး၊ နိုင်ငံရေးတစ်ခုထူထောင်ရန်၊ ရည်မှန်းချက်ပါရှိနေရာ ထိုအခြေအနေကပင် လူ့အခွင့်အရေးကို အမှန်တကယ်လိုက်နာဆောင်ရွက်လိုခြင်း၊ ရှိ-မရှိ သိရှိနိုင်လေသည်။ ၎င်းတို့၏လှုပ်ရှားမှုများ သမိုင်း နောက်ခံအချက်အလက်များကို လေ့လာခြင်းမရှိဘဲ သွယ်ဝိုက်ကာ လက်ခံဆောင်ရွက်ပေးနေသည်မှာ ရခိုင်ပြည်နယ်ထဲ ရှိ (NGO)များပင်ဖြစ်သည်။ ရခိုင်တိုင်းရင်းသားများကိုယ်တိုင်က ၎င်းအဖွဲ့အစည်းများအနေဖြင့် မွတ်ဆလင်များ အတွက်သာ ဆောင်ရွက်ပေးနေခြင်းကို ဒေသခံတို့အနေဖြင့် လုံးဝနားမလည်နိုင်ကြသကဲ့သို့ မွတ်ဆလင်များကို ပိုမိုအခွင့် အရေးပေး ဆောင်ရွက်နေခြင်းကြောင့် ၎င်းဘင်္ဂါလီများကို မြှောက်ပေးသည့် အဖွဲ့အစည်းများ ဖြစ်လာပြီး တိုင်းရင်းသား

ပြည်နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ ရခိုင်ပြည်နယ်၊ လက်နှိပ်စက်မူ
ပြည်တွင်းသောင်းကျန်းမှုသမိုင်း၊ အပိုင်း(၂)
ပုကလေး၊ ဦး၊ ငါတို့ဗိုလ်ချုပ်ဘာတွေလုပ်ခဲ့သလဲ (တတိယတွဲ) (ပုံနှိပ်တိုက်မပါ) ရန်ကုန်၊ ၁၉၄၀
ဖော်ဇံ၊ ရခိုင်နယ်စပ်မှ ဗိုလ်ချင်းပျံ၊ ငွေ၀တီမဂ္ဂဇင်းနှစ်လည် (၁၉၅၂-၅၃)
ဖိုးကံကောင်း၊ 'ဓမ္မန္တရာယ် ရိုဟင်ဂျာ'၊ မြက်ခင်းသစ်မဂ္ဂဇင်း၊ ၁၉၉၂ အမှတ်စဉ် (၂၅)
ဘူးသီးတောင်မြို့နယ်သမိုင်း၊ လက်နှိပ်စက်မူ
ဘုံပေါက်သာကျော်၊ တော်လှန်ရေးခရီး၀ယ်၊ သတင်းဂျာနယ်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၇၃
ဘုံပေါက်သာကျော်၊ ရခိုင်ပြည်နယ်နှင့် ရိုဟင်ဂျာအမည်ခံ ဘင်္ဂါလီများ ပြဿနာစာတမ်း၊ ၁၉၈၉ လက်နှိပ်စက်မူ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ ၁၉၈၉
မောင်တောမြို့နယ် ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ သမိုင်းပြုစုရေးအဖွဲ့၊ မောင်တောမြို့နယ် ပြည်သူ့ကောင်စီ၊ ၁၉၈၁ လက်ရေးမူ။
မောင်တောမြို့နယ် ရခိုင်တိုင်းရင်းသားများ ရင်ဆိုင်နေရသော အခြေအနေကို သိရှိနိုင်ရန်နှင့် ဒီမိုကရေစီအခွင့်အရေးများကို ကန့်သတ်နိုင်ရန် တင်ပြခြင်း။
မောင်တောမြို့နယ် အနာဂတ် သာသနာတော်အရေးအခင်းနှင့် ပတ်သက်တင်ပြလျှောက်ထားချက်၊ ၂၈-၂-၂၀၀၈
မောင်တောမြို့နယ် အနာဂတ် သာသနာတော်အရေးအခင်းနှင့် ပတ်သက်တင်ပြလျှောက်ထားချက်၊ ၂၈-၂-၂၀၀၈
မောင်ထင် "ရခိုင်ပြည်နယ် အစီရင်ခံစာ"၊ မြ၀တီမဂ္ဂဇင်း၊ ၁၉၆၀ ဇူလိုင်၊ အတွဲ၈
အထစ်များ အလင်း၀င်ခြင်း၊ မြ၀တီပုံနှိပ်တိုက်၊ စာမျက်နှာ၊ ခုနှစ်မပါ၊
ရခိုင့်အားမာန် (၂)၊ ရခိုင်သမိုင်းသုတေသနအသင်း၊ ၁၉၉၆
ရခိုင်ပြည်နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စတုတ္ထတွဲ၊ လူမှုရေးကဏ္ဍ၊ လက်နှိပ်စက်မူ
ရခိုင်-ကုလားအဓိကရုဏ်းကိုယ်တွေ့မှတ်စု
ရခိုင်ပြည်နယ်၊ ဘူးသီးတောင်မြို့နယ်၏ ရိုဟင်ဂျာအမည်ခံ စစ်တကောင်းသား ဘင်္ဂါလီမွတ်ဆလင်များနှင့် ပတ်သက်တင်ပြသည့်စာတမ်း၊ ကွန်ပျူတာမူ
ရသေ့တောင်မြို့နယ် သမိုင်းမှတ်တမ်း၊ မြို့နယ်သမိုင်းဖြစ်စဉ်မှတ်တမ်း၊ ပြုစုရေးအဖွဲ့၊ ရသေ့တောင်၊ ၁၉၈၁
ရိုဟင်ဂျာစာတမ်းအကျဉ်းပြုစုတင်ပြခြင်း၊ လက်နှိပ်စက်စာမူ
ရိုဟင်ဂျာလူမျိုးစု၏ ရာဇ၀င်အကျဉ်းချုပ်၊ ရန်ကုန်၊ ရိုဟင်ဂျာအမျိုးသားညီညွတ်ရေးအဖွဲ့၊ ၁၉၆၀
ရခိုင်ပြည်နယ် လူဦးရေစာရင်း၊ လူ၀င်မှုကြီးကြပ်ရေး၊ ရခိုင်ပြည်နယ်၊ ၂၀၀၈
လုပ်သားပြည်သူများ သဘောထားဆန္ဒနှင့် အကြံပေးချက်၊ နိုင်ငံတော်ဖွဲ့စည်းအုပ်ချုပ်ပုံ အခြေခံဥပဒေ(မူကြမ်း)ရေးဆွဲရေးကော်မရှင်၊ မောင်တောမြို့နယ်၊ ၁၉၇၁
လုပ်သားပြည်သူများ သဘောထားဆန္ဒနှင့် အကြံပေးချက်၊ နိုင်ငံတော်ဖွဲ့စည်းအုပ်ချုပ်ပုံ အခြေခံဥပဒေ(မူကြမ်း)ရေးဆွဲရေးကော်မရှင်၊ မောင်တောမြို့နယ်၊ ၁၉၇၁
လှထွန်းဖြူ ဦး၊ ရခိုင်ပြည်နယ် စီးပွားရေးဘဏ္ဍာတိုက်၊ တောက်တောက်၀င်းပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်
သံလွင်၊ မောင်၊ ရခိုင်ကုလား သို့မဟုတ် ရိုး၀န်ညာလူမျိုးများ၊ မြ၀တီမဂ္ဂဇင်း အတွဲ(၈) အမှတ် (၉) ဟံသာ၀တီသတင်းစာ၊ ၃-၉-၅၂
အထူးပြည်ထောင်စုသတင်းစာ၊ ၅-၁၂-၁၉၆၀
အမျိုးသားသတင်းစာ ၂၂-၂-၆၁
အောင်ကြည်ဦး၊ (လ၀က) နယ်စပ်ပြဿနာ၊ လက်နှိပ်စက်မူ၊မောင်တောမြို့၊ ၁၉၇၆
အောင်သော်၊ 'ဗိသနိုးမြို့ဟောင်းတူးဖော်မှု' တက္ကသိုလ်ပညာပဒေသာစာစောင်၊ အတွဲ ၁၊ တက္ကသိုလ်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်
အမ်အေ တာဟီရ်ဘသာ၊ ရိုဟင်ဂျာနှင့် ကမန်လူမျိုးစုများ၊ ရိုဟင်ဂျာအမျိုးသားညီညွတ်ရေး၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၆၃
၃၁-၃-၂၀၀၉ မောင်တောမြို့နယ် တရားရုံး၏အမှုအမှတ် ၃၇၂
မော်ကွန်းအထောက်အထားများ
D 264 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု
D 272 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၁။ ညွှန်ကြားရေးမှူး၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ ယဉ်ကျေးမှုဝန်ကြီးဌာန

၂။ Thin Kyi, Arakanese Capital A Prelinnnary Survey of the Geographical Sitting" *JBRS.*Vol. L III Pag II.Rangoon, 1970 ,P-1-13

၃။ လူဝင်မှုကြီးကြပ်ရေး၊ ရခိုင်ပြည်နယ်၊ ၂၀၀၈

၄။ ပြည်နယ်ဖြစ်စဉ်၊ စာ ၇၀-၇၁

၅။ Arakan Palace. P 488

၆။ အောင်သော်၊ 'ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်းတူးဖော်မှု' တက္ကသိုလ် ပညာပဒေသာစာစောင် အတွဲ၁၊ အပိုင်း ၂၊ တက္ကသိုလ်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန် စာ ၂၉၁

၇။ ဦးပဏ္ဍိ၊ ဓညဝတီရာဇဝင်သစ်၊ ပြည်ကြီးမဏ္ဍိုင် ပိဋကတ်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၁၀

၈။ စန္ဒမာလာလင်္ကာရ၊ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ်၊ (ပ)တွဲ၊ ပိဋကတ်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၃၁၊ စာ-၂၄၆၊ ၂၆၀

၉။ မြန်မာမင်းများ အရေးတော်ပုံ၊ နံ့သာပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၆၇၊ စာ ၃၆

၁၀။ Serajuddin, Muslim Influence in Arakan and the Muslim Names of Arakanese Kings. Asiatic Society of Bangladesh, Vol XXX, I, June, 1986, p 20

၁၁။ ရခိုင်ရာဇဝင်သစ် (ဒု)တွဲ၊ ၁၉၃၁

၁၂။ Maurice Collis, The Land of the Great Image, Faber and Feber Ltd, London, P. 107

၁၃။ Smart, Report on the Revision Settlement Operations in the Akyab district 1913-1917, Rangoon, Govt.Press, 1918, P 15

၁၄။ နတ်မောက်ဘုန်းကျော်၊ အင်္ဂလိပ်မြန်မာစစ်သမိုင်း(တတိယအကြိမ်)၊ စာပေလောကပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၉၉၊ စာ ၁၂၉

၁၅။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ သမိုင်းပြုစုရေးအဖွဲ့၊ မောင်တောမြို့နယ်ပြည်သူ့ကောင်စီ။ ၁၉၈၁၊ စာ ၂၅

၁၆။ Burma Gazetteer, Akyab District, Vol (A), Rangoon (Yangon), Govt. Press, 1957. P 83

၁၇။ ဦးလှထွန်းဖြူ ရခိုင်ပြည်နယ် စီးပွားရေးဘဏ္ဍာတိုက်၊ တောက်တောက်ဝင်းပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၇၆၊ ရန်ကုန် စာ ၉၅

၁၈။ ဦးအောင်ကြည်၊ (လဝက) နယ်စပ်ပြဿနာ၊ လက်နှိပ်စက်မူ၊မောင်တောမြို့၊ ၁၉၇၆၊ စာ ၆

၁၉။ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၂၀။ ဦးအောင်ကြည်၊ (လဝက) နယ်စပ်ပြဿနာ၊ စာ၆

၂၁။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၇၀

၂၂။ OH/P/0361/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၂၃။ ရခိုင်ပြည်နယ်၊ ဘူးသီးတောင်မြို့နယ်၏ ရိုဟင်ဂျာအမည်ခံ စစ်တကောင်းသား ဘင်္ဂါလီမွတ်ဆလင်များနှင့် ပတ်သက်တင်ပြသည့်စာတမ်း၊ ကွန်ပျူတာမူ

၂၄။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၂၇

၂၅။ ဘုံပေါက်သာကျော်၊ ရခိုင်ပြည်နယ်နှင့် ရိုဟင်ဂျာအမည်ခံ ဘင်္ဂါလီများ ပြဿနာစာတမ်း၊ ၁၉၈၉ ၊စာ ၈၄

၂၆။ ဘုံပေါက်သာကျော်၊ တော်လှန်ရေးခရီးဝယ်၊ သတင်းဂျာနယ်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၇၃၊ စာ ၇၃

၂၇။ မောင်ထင် "ရခိုင်ပြည်နယ် အစီရင်ခံစာ"၊ မြဝတီမဂ္ဂဇင်း၊ ၁၉၆၀ ဇူလိုင်၊ အတွဲ၈၊ အမှတ် ၉၊ စာ ၁၄

၂၈။ ရခိုင်ပြည်နယ်နှင့် ရိုဟင်ဂျာအမည်ခံ ဘင်္ဂါလီများ ပြဿနာ၊ စာ ၉၃

၂၉။ D 1313 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၃၀။ ရခိုင်ပြည်နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ဒုတိယတွဲ၊ စာ ၃၆-၃၇

၆၉။ ပြည်တွင်းသောင်းကျန်းမှုသမိုင်း၊ အပိုင်း(၂)၊ စာ ၁၃၂

၇၀။ အထူးပြည်ထောင်စုသတင်းစာ၊ ၅-၁၂-၁၉၆၀၊ စာ ၂

၇၁။ မူဂျာဟစ်များ အလင်းဝင်ခြင်း၊ မြဝတီပုံနှိပ်တိုက်၊ စာမျက်နှာမပါ။

၇၂။ ပြည်တွင်းသောင်းကျန်းမှုသမိုင်း၊ အပိုင်း(၂)၊ စာ ၁၃၃

၇၃။ D 1315 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၇၄။ D 1315 ၊

၇၅။ D 1315 ၊

၇၆။ မြန်မာနိုင်ငံမှထွက်ပြေးသွားသည့် မူဆလင်များ တည်ထားသည့်ကျေးရွာများအမည်ဖြစ်သည်။

၇၇။ D 1315 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု၊ စာ ၂။

၇၈။ D 1315 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု၊ စာ ၄

၇၉။ D 1315 ၊ သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု၊ စာ-၂၇

၈၀။ MF/962, HRC

၈၁။ MF/962, HRC

၈၂။ OH/P/0359/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၈၃။ OH/P/0359/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၈၄။ OH/P/0362/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၈၅။ OH/P/0360/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၈၆။ OH/P/0355/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၈၇။ OH/P/0354/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၈၈။ MF/962

၈၉။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၇၀

၉၀။ စံထွန်းအောင်၊ ဦး၊ ကိုယ်တွေ့မေယုနှင့် ရိုဟင်ဂျာ၊ စာ ၁၃

၉၁။ R.B., Smart, Akyat District, Govt. Printing, Rangoon (Yangon), 1957, P-82-86

၉၂။ Ba Tha, Roewengyas in Arakan, The Guardian, 1960, P-33

၉၃။ မောင်သံလွင်၊ ရခိုင်ကုလား သို့မဟုတ် ရိုးဝန်ညာလူမျိုးများ၊ မြဝတီမဂ္ဂဇင်းအတွဲ(၈)အမှတ်(၉)၁၉၆၀ စာ ၁၇

၉၄။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၈၈

၉၅။ OH/P/0362/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၉၆။ ရိုဟင်ဂျာလူမျိုးစု၏ ရာဇဝင်အကျဉ်းချုပ်၊ ရန်ကုန်၊ ရိုဟင်ဂျာအမျိုးသားညီညွတ်ရေးအဖွဲ့၊ ၁၉၆၀၊ စာ ၁၂

၉၇။ အမျိုးသားသတင်းစာ ၂၂-၂-၆၁၊ စာ-၈

၉၈။ The Guardian, 1960, p-33

၉၉။ ဦးလှထွန်းဖြူ ရခိုင်ပြည်နယ် စီးပွားရေးဘဏ္ဍာတိုက်၊ စာ ၉၂-၉၆

၁၀၀ အာနန္ဒစန္ဒြကျောက်စာ

၁၀၁။ မောင်တောမြို့နယ်ဖြစ်စဉ်သမိုင်း၊ စာ ၈၈

၁၀၂။ ရခိုင့်အားမာန် (၂)၊ ရခိုင်သမိုင်းသုတေသနအသင်း၊ ၁၉၉၆၊ စာ ၃၉

၁၀၃။ OH/P/0356/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန၊ မော်ကွန်းဌာနစု

၁၀၄။ မောင်တောမြို့နယ် အနာဂတ် သာသနာတော်အရေးအခင်းနှင့် ပတ်သက်တင်ပြလျှောက်ထားချက်၊ ၂၈-၂-၂၀၀၈

၁၀၅။ OH/P/0361/S2009တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်၊၂၀. ၂. ၀၉

၁၀၆။ Aye Chan, Dr., The Development of Muslim Enclave in Arakan (Rakhine) State of Burma (Myanmar), SOAS Bulltein of Burma Research, Vol 3, No.2. Autumn 2005, P-2

၁၀၇။ Aye Kyaw, Dr., The Rohingya and Rakhing, http//:arakanland.com/index-4.html

၁၀၈။ ရခိုင်တန်ဆောင်

ပြည်ထောင်စုမြန်မာနိုင်ငံတော်အစိုးရ
ယဉ်ကျေးမှုဝန်ကြီးဌာန
သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန

"မျက်မှောက်ခေတ် နိုင်ငံတကာ ဆက်ဆံရေးနှင့် မြန်မာနိုင်ငံသုတေသန စာတမ်းဖတ်ပွဲ"

"ရခိုင်ဒေသအတွင်းသို့ မွတ်ဆလင်များ ဝင်ရောက်လာခြင်းနှင့် နိုင်ငံရေးလှုပ်ရှားမှုအဆင့်ဆင့်"

ဦးမြင့်သိန်း
ညွှန်ကြားရေးမှူး
သမိုင်းသုတေသနဦးစီးဌာန

၂၁ မတ်၊ ၂၀၀၉ ခုနှစ်